

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גיליון 136 / שבט - אדר תשע"ח

המכון למצוות
התלויות
בארץ
בראשות הרב
שניאור זלמן רווח
ע"ה

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורן
meir.macon9@gmail.com

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891
macon1@bezeqint.net

דמי מנוי לשנה: 60 ₪

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

תוכן העניינים

- 5 | דבר העורך
פורים - בין אדם לחברו
- 6 | מידע הלכתי המעבר לשנת מעשר עני באילנות * חרקים בפירות המצויים בט"ו בשבט
הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
- 15 | מדור גנוזות וכת"י מתורת ארץ ישראל
ספר עיר חדשה מסכת תרומות פרק ה
מאת רבי רבינו יהודה הכהן זלה"ה מחכמי פאס שבמרוקו
מפוענח מכת"י ע"י הרב נתנאל אביטל שליט"א * עם תוספת ביאורים והערות שע"י צוות חוקרי המכון ובעריכה והגהה לדפוס ע"י הרה"ג רבי ישראל אלנקווה שליט"א
- 18 | מדור גנוזות וכת"י מתורת ארץ ישראל:
ספר המשפטים - פס"ד מבה"ד במראקש בראשות הראב"ד הגאון רבי מחלוף אבוחצירא זלה"ה - סימן תקלג
פיענוח, עריכה, ביאורים מקורות והערות מאת הרה"ג רבי יחיאל רווח שליט"א
- 21 | בדין פורים דערי חומה והסמוכים להם ודין בתי "בורגנין"
לחבר העיר
מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון
- 36 | ברכת הנהנין על פרי החמוציות
הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
- 30 | ירושלים - המשותפת לכל שבטי ישראל
הרה"ג רבי משה לנדאו שליט"א
מרבני המכון

מזל טוב לידידנו
הרה"ג רבי שריה יצחק שליט"א
מרבני המכון
לרגל הולדת הבן

מזל טוב לידידנו
הר"ר יהודה יזדי הי"ו
לרגל היכנס בנו לעול תו"מ

מזל טוב לידידנו
הר"ר יוסי מימרן הי"ו
מזכיר המכון
לרגל היכנס בנו לעול תו"מ

יה"ר שתזכו לראות נחת מכל יוצ"ח
ותמשיכו לזכות את עם ישראל
המקפידים על קיום הלכות ארץ ישראל
וכשרות המאכלים מתוך בריאות גופא
ונהורא מעליא, אמן

פורים – בין אדם לחברו

אי' במגילה יג: אר"ל גלוי וידוע לפני מי שאוהה"ע שעתידי המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים להם שקליהם לשקליו, והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים. ודבר זה צריך הבנה מהו עניינו.

וראייתי ביאור נפלא מהגאון הגדול הגרב"מ אזרחי שליט"א בספקו ברכת מרדכי – פורים. שהשקלים מסמלים את העובדה שעם ישראל זה לא מקבץ של הרבה יחידים, אלא זהו ציבור אחד! ולכן העשיר לא ירבה והדל לא ימעט. הכח והסגולה המיוחדת להינצל ולהיושע טמון באחדות עם ישראל.

ובאמת שעניין זה של האחדות והאחוה בעם ישראל, זהו יסודו של יום הפורים.

לפני קצת למעלה מחודש נסתלק מאיתנו תלמיד חכם מופלג, צדיק ופרוש – מרן ראש הישיבה הגאון הגדול רבי אהרן ליב שטיינמן זצוק"ל.

דרכו של מרן היתה תמיד בפשטות. הוא חי בפשטות, צורך לעצמו רק מה שצריך. המסרים שלו היו תמיד אמיתיים ופשוטים. הדבר בא לידי ביטוי בהנהגת הכלל והפרט וכן בצורת לימודו. גם הדברים המורכבים והמסובכים בלימוד ובמילי דעלמא יצאו מפיו בסופו של דבר בצורה ברורה ופשוטה. ואין כמו הצוואה המפורסמת שלו אשר כולה אומרת הן בתוכנה והן בסגנונה ענוה ופשטות.

דוגמא לדבר קשורה ליום הפורים. שאלו אותו מה המעלה של יום הפורים. שאלה שרבים דשו בה ומערכות גדולות ומורכבות נכתבו עליה. אולם מרן ענה בפשטות, זהו יום שמרבים בו במצוות של 'בין אדם לחברו'.

ובאמת שעיקר סדר היום בפורים סובב סביב 'בין אדם לחברו'. עסוקים כל היום במשלוח מנות איש לרעהו ובמשתה ושמחה יחד וכמו כן יום זה נתייחד בכך ש"כל הפושט יד נותנים לו", כלומר לא בודקים בציניותו של המבקש האם ראוי הוא והאם אכן נצרך הוא למתנתנו. וכאמור זוהי הסגולה המיוחדת של יום הפורים, אהבה ואחדות בעם ישראל.

דומה, שאם תמיד העולם היה במצב זה של שמחה, נתינה הדדית וחוסר חשדנות הדדית, לא היו מלחמות בעולם, לא היו מריבות וויכוחים, הכל היה בסדר. אז למה באמת זה לא כך? מפני שאי אפשר לחיות כל היום בצורה כזו, שהרי התקללנו בקללתו של אדם הראשון שבזיעת אפך תאכל לחם, וממילא יש מלחמה תמידית בין בני האדם על מרחב המחיה. ומשכך, כבר אין אורה משוחררת ונעימה וממילא יש כבר מקום לכל היצרים של הכבוד והאגו והעצבנות והמריבות. אם כן, כמה נפלא יום הפורים בו אנו משוחררים ושמחים ומלאים באהבה ונתינה עד דלא ידע. כל כך עוצמתי! וכל כך פשוט!..

ואם בכל זאת אנו רוצים לחיות יותר טוב, נזכור תמיד כמה טוב יום הפורים, ואולי זה יעזור לנו להימנע ככל שניתן מלהיכנס לכעסים ומריבות ולחשבונות מיותרים של כבוד ואגו. למעשה זהו הסוד של האנשים הגדולים, אבל עוד לפני כן, אין ספק שאז החיים שלנו יהיו יותר טובים, יותר קלים ובעיקר, יותר פשוטים..

**בברכה
העורך**

- ❖ המעבר לשנת מעשר עני באילנות
- ❖ חרקים בפירות המצויים בטו בשבט

❖ המעבר לשנת מעשר עני באילנות:

1. פירות שהגיעו לשליש בתשע"ז אף שייקטפו בשנת תשע"ח לאחר טו בשבט, מכל מקום מפריש מעשר שני.
2. פירות שיביאו שליש לאחר ט"ו בשבט תשע"ח [בד"כ החל מפרי השסק ואילך], מפריש מעשר עני.
3. אתרוג שייקטף לאחר ראש השנה של תשע"ח ולפני ט"ו בשבט, מפריש מעשר שני. והנקטף לאחר ט"ו בשבט תשע"ח מפריש מעשר עני בלבד.
4. פירות הדר שהביאו שליש לפני ט"ו בשבט תשע"ח, ונקטפו לאחר ט"ו בשבט תשע"ח, מעיקר הדין, דינם ככל פירות האילן, ויש שחששו לדמותם לאתרוג מספק, ועל כן מפרישים מספק גם מעשר שני וגם מעשר עני.

❖ חרקים בפירות המצויים בטו בשבט:

שם המוצר	אופן השימוש	שם המוצר	אופן השימוש
אבוקדו	בחזקת נקי	דובדבנים מסוכרים	חייב בדיקה ראה להלן
אבטיח	בחזקת נקי	זיתים	חייב בדיקה ראה להלן
אגוז ברזיל	בחזקת נקי	חבושים	חייב בדיקה ראה להלן
אגוז לוז עם קליפה	חייב בדיקה, ראה להלן	חמוציות טריות/מסוכרות	בחזקת נקי
אגוז מלך עם קליפה	חייב בדיקה, ראה להלן	חמוציות מיובשות	חייב בדיקה, ראה להלן ערך "צימוקים"
אגוז מקדמיה	בחזקת נקי	חרובים	חייב בדיקה ראה להלן
אגוז פקאן מסוכר	בחזקת נקי	לדר באריות סגורות	בחזקת נקי
אגוז פקאן מקולף	חייב בדיקה, ראה להלן	לדר באריות פתוחות	יש לבדוק ויזואלית
אגוז פקאן עם קליפה	בחזקת נקי	מלון	בחזקת נקי
אגוז צנובר	בחזקת נקי	מנגו מיובש	לבדוק ויזואלית
אגוז קוקוס	בחזקת נקי	משמש מיובש	חייב בדיקה ראה להלן
אגוז קשיו	חייב בדיקה, ראה להלן	ענבים	לעיתים חייב בדיקה ראה להלן
אגוזים ושקדים קצוצים	חייב בדיקה, ראה להלן	ערמונים	לפתוח ולבדוק
אגס	בחזקת נקי	פומלה/פומלית	ראה להלן "הדרים"

אוכמניות	חייב בדיקה, ראה להלן	פטל / אסנה	חייב בדיקה ראה להלן
אננס בשימורים	בחזקת נקי	פיסטוקים	חייב בדיקה, ראה להלן
אננס טרי	חייב בדיקה, ראה להלן	פפאיה / טרי / שימורים או מיובש	בחזקת נקי, את המיובש רצוי לבדוק ויזואלית
אננס מיובש	חייב בדיקה, ראה להלן	צימוקים	חייב בדיקה, ראה להלן
אפרסמון	להסיר העלה, לשטוף, ובד"כ בחזקת נקי,	קבוקים	לפתוח ולבדוק מדגמית
אשכולית	ראה להלן "הדרים"	קיווי טרי או מיובש	בחזקת נקי, את המיובש רצוי לבדוק ויזואלית
אתרוג מסוכך	בחזקת נקי	קלמנטינה	ראה להלן "הדרים"
בטנים מצופים שוקולד	לפתוח ולבדוק מדגמית	רימון	חייב בדיקה, ראה להלן
בטנים מקולפים	חייב בדיקה, ראה להלן	שזיף מיובש	חייב בדיקה, ראה להלן
בטנים עם קליפה	בד"כ בחזקת נקי	שימורי פירות	בד"כ בחזקת נקי
בננה טריה	בחזקת נקי	שקדים מקולפים	חייב בדיקה, ראה להלן
בננה ציפס	בחזקת נקי	שקדים עם קליפה קשה	חייב בדיקה, ראה להלן
גוגי ברי	חייב בדיקה, ראה להלן ערך "צימוקים"	תאנים	חייב בדיקה, ראה להלן
גויאבה	חייב בדיקה, ראה להלן	תות עץ	חייב בדיקה, ראה להלן
גרעיני אבטיח	לפתוח ולבדוק מדגמית	תות שדה	חייב בדיקה, ראה להלן
גרעיני דלעת	בחזקת נקי	תמר לח	בחזקת נקי
גרעיני חמניות	לפתוח ולבדוק	תמר מיובש	חייב בדיקה, ראה להלן
דובדבנים בסירוף / חמוץ	חייב בדיקה ראה להלן	תפוז	ראה להלן "הדרים"
דובדבנים בסירוף / מתוק	חייב בדיקה ראה להלן	תפוז סיני [קומקוואט]/ מסוכך	בחזקת נקי
דובדבנים מיובשים	חייב בדיקה ראה להלן	תפוח עץ – טרי / מיובש	בחזקת נקי

הנגיעות במוצרי המזון השונים ואופן בדיקתם, כבר כתבתי באריכות בסדרת הספרים "תולעת שני" ד כרכים. ובמאמר זה אשתדל בקיצור נמרץ לציין כמה מהמינים המצויים:

התוצרת הבאה מוגדרת "בחזקת נקי" ואין חובה לבדוקה:

אגוזים מהסוגים הבאים: **צנובר**, **ברזיל**, **מקדמיה**, **פקאן** – בקליפתו הקשה או מסוכך, **אגוז קוקוס**. **בננה** טריה ומיובשת [בננה ציפס]. **לדר** על סוגיו השונים כשהוא באריזה סגורה. **פפאיה** טרייה ומיובשת. תפוחי עץ מגידול מסחרי טרי ומיובש. **תפוז סיני** עם סוכר. **שימורי פירות** [אגסים, אננס, גויאבה, אפרסקים ומשמש].

התוצרת הבאה חייבת בבדיקה וכדלקמן:

אגוזי מלך, אגוזי לוז, שקדים, פיסטוקים ובטנים: בקליפתם החיצונית הקשה – יש לפתוח ולראות בתוככי הקליפה משני הצדדים שאין קורים ופסולת חרקים.

אגוז קשיי: בתהליך האיחסון כשהתוצרת עוברת מחסנים ואוניות שהם מוקדים קשים של חרקים. תתכן נגיעות של זחלי עש וחרקי מחסן מסוגים שונים, המותירים סימנים על הימצאותם בפרי, של פירורים, קורים, אבקה ועוד. כיון שלרוב האגוזים יש חור טבעי בקצה הפתוח לחלל הפנימי של האגוז, הזחלים והחרקים חודרים פנימה לעיתים ללא שהם משאירים סימנים חיצוניים. אגוזים אלו נוטים להתעפש מהר אם הם לא נשמרים באריזה אטומה. כמו כן האגוזים הישנים יותר מקבלים הצטמקות שבאה לידי ביטוי במראה החיצוני של האגוז. ולכן: באם האגוזים נראים בריאים שלימים ובהירים, די להתבונן חיצונית לראות שאין סימני כירסום ושאר סימנים מחשידים, כמו כן לעשות בדיקה מידגמית שאין נגיעות פנימית ודי בכך. [יש לשים לב שפעמים בתהליך הקילוף של הקליפה החומה, חלק מפירווי הקליפה נכנסים לתוך האגוז דרך החור הטבעי, ואינם קשורים לנגיעות בחרקים. ורק פירורים שצורתם אחידה מהווים סימן לחרקים].

באם האגוז נראה מצומק, וק"ץ באם יש עליו סימני כירסום או שאר סימנים מחשידים, חובה לחצות כל אגוז לשניים ולבדוק שאין נגיעות פנימית סמויה.

אגוזים ושקדים קלופים וקצוצים: בקלופים יש להתבונן חזותית שאין קורים או סימני כירסום וכיו"ב. ורצוי לסננם במסננת בעלת חורים גדולים, ולבדוק בנשורת באם יש חרקים או סמני חרקים. וכך יש לנהוג באגוזים ובשקדים טחונים או קצוצים.

אננס: טרי בחזקת נקי. – לאחר הקילוף, יש להוריד גם את המשקעים שיש מהצד החיצוני, כיון שהם משמשים כמסתר לחרקים חיצוניים. **אננס מיובש** יש להסתכל חזותית, שאין חרקים שנדבקו על המוצר.

גויאבה: טרייה, יש לקלף את הקליפה מהפרי, להתבונן חזותית על כל שטח הפרי, במידה והכל בריא לחלוטין ואין רכות יתירה, ניתן לאכול את הפרי. במידה ויש חשש כלשהו מחמת רכות או מחמת סימני חדירה לתוך בשר הפרי, יש לפרוס את הפרי לפרוסות ולבדוק בכל פרוסה אם ישנם זחלים. [ניתן גם לכתחילה לחתוך לפרוסות ללא הסרת הקליפה, ולבדוק כל פרוסת פרי, רק שיש לבדוק חזותית באם יש כנימות מגן על גבי הקליפה – הכנימות יורדות בקלות בשפשוף קל].

דובדבנים: טריים מגידול בא"י או מעובדים מגידול זה – בחזקת נקיים. תוצרת ממקור אחר: בשימורים בסירופ, יש חשש גבוה לחרקים וחובה לבדוק כל פרי (עדיף לקחת את הזן החמוץ וללא גרעינים). מיובשים/מצומקים – עדיף להימנע כיון שהבדיקה קשה מאד. מסוכרים – יש לעשות בדיקת מודגם ואם הכל נמצא נקי סימן שמקור הסחורה מגידול נקי, ומותר בשימוש.

הדרים: יש להתבונן ויזואלית סביב כל הפרי לראות אם יש כנימות על גביו. במידה ומוצאים כנימות, אם הם בודדות ניתן להורידם בשפשוף ידני, ובמידה והם רבים כדאי להשרותם במים עם חומר ניקוי [לרככם] ובעזרת מברשת קשה לשפשף

את הפרי מכל צדדיו, ובכך מובטח נקיונו. במידה ורוצים לקלף ללא נקיון מוקדם, יש לשים לב לאחר הקילוף שלא עברו חרקים על בשר הפרי [ורצוי לשוטפו תחת ברז מים]. במטעים שאינם מטופלים, או אף במטעים מטופלים כאשר מתגלה ריעותא כגון פרי רך או סימני חדירה, לאחר הקילוף, יש להתבונן היטב סביב הפרי באם נראים סימנים מחשידים. במידה ונמצאו סימנים, יש לבדוק כל פלח ופלח שהוא נקי ושאינו בו זחלים של רימות הזבוב.

זיתים: יש להתבונן חזותית אם יש כנימות מגן על גבי הזית [במידה ולא יורד בשפשוף קל, אינו אלא פגע טבעי]. כמו"כ בהתבוננות יש להבחין אם ניכרים סימני עקיצה של הזבוב [צבען כחלחל במקצת, ומקום הדקירה שקוע קמעא]. פעמים רבות שישנם שינויי צבע טבעיים כגון מלחץ או ממכות הניתנות על העץ בזמן המסיק וכו', ואינם סימן לנגיעות. בכל מקרה של ספק יש לפתוח את מקום המכה, ולראות אם יש מחילה או סימני נבירה, [בזיתים שחורים דרושה התבוננות יתירה עקב קושי הזיהוי מחמת הצבע].

חבוש: ראה לעיל באופן בדיקת הגויאבה.

חרוב: יש לבחור תוצרת של חרובים יפים ושלמים, ולהשתדל מאד שיהיו נקיים ומבריקים [דבר המעיד על טריות]. רצוי להשרות את החרוב במים מספר דקות ובכך לרככו, ולחצות עם סכין את החרוב לאורכו, ולהתבונן שאין בפנים סימני כירסום, גללים, קורים ושאר סימנים מחשידים. במידה ונמצאו סימנים מחשידים יש לחתוך את המקום הנגוע ולבדוק היטב בשאר המקומות. הבדיקה בחרוב קשה מאד עקב מקומות המסתור שיש לזחלים, ולכן יש להתבונן היטב, או להמנע כלל מלאכול חרוב שנמצאו בו סימנים להימצאות חרקים.

משמש מיובש: עקב הצטמקות הפרי, סימני החדירה של הזחלים לפרי אינם ניכרים כדבעי.

על כן, יש לשטוף את הפרי מבחוץ. לפתוח את הפרי ולהתבונן ממול מקור אור שאין בו חרקים או זחלים – לעיתים בתוך מירקם הפרי.

פירות יער:

אוכמניות: תוצרת הנקנית בשווקים הוא מגיע ממטעים מטופלים והוא בחזקת נקי מחרקים ואינו חייב בדיקה פנימית, אלא אם כן נמצאה ריעותא, כגון שהפרי רך מידי, או סימני חדירה לתוך הפרי. פרי שנלקח מצידי הדרכים או מגידול בר אחר, כאמור הוא בחשש גדול של נגיעות, ועקב הגודל הקטן של הפרי קשה לבדוק חזותית, ולכן יש לחצותו לשניים ולבדוק שאינו נגוע. בתוצרת קפואה, יש מדינות בהם התוצרת נקייה יותר ויש פחות, יש לרכוש תחת כשרות מהוודרת המקפידה על ניקיון מחרקים, כאשר אין מידע מספיק יש לעשות בדיקת מידגם גדולה [מעל שיעור מיעוט המצוי כלומר 10%] ואם התוצרת נמצאה נקייה מסתבר שזה משטחים מטופלים.

אסנה – פטל שחור: בפרי האסנה תתכן נגיעות חיצונית ופנימית של זחלים שונים ועקב מבנהו המיוחד הן בצד החיצוני והן הפנימי, קיימים מקומות מסתור רבים, והבדיקה קשה, והמעוניין להתאמץ ולבדוק, ינהג כדלהלן: מסירים את עוקץ הפרי, משרים את הפירות בחומר השריה למשך כ - 5 דקות, שוטפים היטב את כל פרי בפני עצמו תחת זרם מים חזק. מתבוננים היטב בכל פרי ופרי תחת מקור אור או

במקום מואר היטב, אם אין מצויים זחלים או סימני כירסום של זחלים, ואם אין חרקי שדה. יש לתת תשומת לב מיוחדת לאיזור העוקץ של הפרי, ובין הגומות החיצוניות של הפרי. [פעמים רבות יש כעין "קוים" שהם "שערות" שעל הפרי ואינם חרקים]. באם נמצא הכל נקי מחרקים או מסימנים מחשידים. יש לפתוח מידגמית כמה פירות ולהתבונן שאין בפנים זחלים. במידה ונמצא נקי הפירות מותרים באכילה. במידה ונמצא איזור בפרי רך וממוסמס חובה לפתוח ולראות אם יש בו רימה של זבוב הפירות. במידה ונמצא נגוע, חובה לפתוח את כל הפירות. בפירות שהם ממטעים שאינם מטופלים, יש להימנע מלהשתמש בהם כלל.

גוג'י ברי: הוא פרי יער של שיח רב שנתי, ובשנים האחרונות יש פירסומים רבים על המעלות הבריאותיות של פירות הגוג'י ברי נשמעים בשנים האחרונות, לצורך כך ביצענו בדיקה במעבדה, ומתברר כי כנימות עלה ותרפיסים שוכנים בצמח ובעליו בזמן הגידול, ונותרים בתוצרת גם לאחר ייבוש. כיון שרוב הייבוש הוא בשמש, ולא עובר ניקוי כדבעי קודם הייבוש, הרי שבבדיקות על המוצר ביבש נמצאו כנימות רבות שנצמדו עם הייבוש על הפירות עצמם, וכן בין הפירות המיובשים, ולדוגמא בחודש אייר תשע"ד, בדקנו במעבדה אריזה של 200 גרם ממוצר זה, ולאחר שהתפחנו במים חמים, ושפשפנו כל פרי, נמצאו 50 כנימות עלה, ועוד כמות של תרפיסים [ראה תמונות].

על כן, בתוצרת טרייה, לאחר הפרדת העלים, מסתמא די בשטיפה קודם האכילה [לא נבדק בפועל], אולם בתוצרת שמיובשת שזה רוב השיווק היום במרכולים, כיון שלא מבצעים ניקוי והפרדה בזמן הייבוש, וכאמור החרקים נשארים תפוסים על הפירות, ואי אפשר לטפל בפירות בעודם מצומקים. לכן אם התוצרת שלפנינו נגועה כמעט אי אפשר להשתמש בתוצרת זו, מחמת החובה להתפחה במים ולשטוף אחד אחד [כעין פעולת הבדיקה בצימוקים]. על מנת לוודא את רמת הנגיעות של המוצר, יש לבדוק מידגמית את מצב התוצרת, באופן הבא:

א. סיונו במסננת עם חורים גדולים, ולבדוק בנשורת, אם נמצאו חרקים, יש להימנע מלהשתמש או לנהוג כנז' לקמן. ואם נמצא נקי, יש לבצע את השלב הבא [אפשר אף לכתחילה לבצע רק את הבדיקה באופן הבא].

ב. בדיקת מידגם מהתוצרת, לקחת חופן מהפירות ולהשרותם במים חמים לכ 10 דקות, עד אשר יתפחו שוב, ותוך כדי השרייה ישפשף בידו את הפירות, ויתבונן אם צפים חרקים, [באופן שישפוך את כל המים אל מסננת דקה של 50 מש לפחות, ויעמידה תחת אור ויראה את אשר יש על המסננת], במידה ונמצא נקי, אפשר להשתמש בשאר התוצרת. ובמידה ונמצא נגוע, יש להימנע מלהשתמש בתוצרת, או לחילופין להשרות את כל הכמות במים חמים ולשפשף כל פרי היטב מכל צדדיו.

פטל אדום: בשונה מהפטל השחור, ענפיו של הפטל האדום אינם קוצניים, ובפטל האדום יש נטייה של התפרקות הפרי עם הקטיפ שלו, ובמרכז הפרי יש חלל כאמור, בפרי הפטל להבדיל מהאסנה יש חלל פנימי והוא משווק ללא העוקץ, חלל זה משמש מקום מסתור לחרקים הרבים המצויים בפרי זה. בפירות שנלקחו ממטעים מטופלים יש להשרות את הפירות בחומר השריה למשך כ - 5 דקות, שוטפים היטב את כל פרי בפני עצמו תחת זרם מים חזק. מתבוננים היטב בכל פרי ופרי תחת מקור אור או במקום מואר היטב, אם אין מצויים זחלים או סימני כרסום של

זחלים, ואם אין חרקי שדה. יש לתת תשומת לב מיוחדת לאזור העוקץ של הפרי, ובין הגומות החיצוניות של הפרי. באם נמצא הכל נקי מחרקים או מסימנים מחשידים. יש לפתוח מדגמית כמה פירות ולהתבונן שאין בחלל הפרי זחלים. במידה ונמצא נקי הפירות מותרים באכילה. במידה ונמצא נגוע, חובה לפתוח את כל הפירות. כמו כן במידה ונמצא אזור מסוים בפרי שהוא רך מאוד, יש לפתוחו ולראות שאין בו רימות של זבוב הפירות. פירות ממטעים שאינם מטופלים, אין להשתמש בהם כלל.

תות עץ: פירות הגדלים בארץ ישראל שהם גידול בר ולא מטופל, כגון בצידי הדרכים ובחצרות הבתים, הם בחשש נגיעות גבוהה והניקוי שלהם קשה ביותר ויש להמנע מהשימוש בהם]. מאידך הגדלים במטעים מטופלים בארצות העולם. הם מחד מרוססים ומטופלים, ומאידך זה לא בשלימות וניתן למצוא את החרקים מטיילים על הפרי או נחבים בין גרגרי הפרי הצמודים. ולכן חובה להשרות את הפירות למשך כדקה וחצי במים עם חומר ניקוי תוך כדי סיבוב הפירות בתוך המים. ולאחר מכן באמצעות מברשת רכה לשטוף ולהבריז כל פרי תחת ברז המים. פירות רכים אין להשתמש בהם כלל מחשש לנגיעות פנימית.

צימוקים: בצימוקים יש לזכור, כי תוצרת של ענבים שנכנסו עם נגיעות לתהליך הייבוש, יכולים להישאר גם עד התהליך הסופי. ובנוסף, יש חרקים שמתווספים בהמשך התהליך, כגון בכל תהליך הייבוש בשמש, שהענבים חשופים לחרקים הן מעופפים מזדמנים, והן זבובי התסיסה המגיעים תוך כדי הליך הייבוש, וניתן לראות את הגלמים והרימות על גבי הפירות. אמנם בדרך כלל בתהליך הניקיון והשטיפות הנזכר לעיל, באם הוא נעשה כנדרש ובפיקוח נכון, התוצרת אמורה לצאת נקייה, אלא שלא תמיד הדברים נעשים כנדרש. זאת ועוד, שבתום הייבוש תוך כדי האחסון, יש בנוסף חשש של פגיעה על ידי מזיקי מחסן שונים בוגרים כגון חיפושית [אורזית] משוננת חזה, הפוגעת בכל הפירות היבשים, או זחלי עש שונים. ובאחסון לקוי מאוד ובפרט במקומות לחים, ניתן למצוא גם אקריות המחסן שתוקפות את התוצרת. ובפרט בתוצרת שנארזת באריזות גדולות ומשווקת כך עבור חברות שיווק קטנות שהם אלו שאורזות, ועד תום התהליך בחברות אלו, הצימוקים מאוחסנים, ועלולים להיות מותקפים בשנית על ידי מזיקי מחסן שונים. כמובן שגם לאחר האריזה, אם היא איננה אטומה כנדרש, הצימוקים עלולים להיות מותקפים בחנות או אצל הצרכן.

עיקר הנגיעות בצימוקים היא בין הצימוקים או מחרקים הנצמדים לפירות. מכיוון שהצימוק מיובש ומכווץ, יש צורך להתפח מחדש את הפירות בכדי לוודא את רמת ניקיונו, ולהשיר כל מה שדבוק על הצימוקים או ביניהם. לצורך כך, יש להכין קערה שקופה עם מים חמים, לקחת כמות של כ-10% מהתוצרת, להשרות במים חמים למשך כ-15 דקות ותוך כדי שהם במים להכניס את היד ולשפשף את הפירות [אין צורך בחוזקה], ובתום הזמן לבדוק האם צפים חרקים על פני המים [לעיתים צפים על פני המים גלמים של זבובי תסיסה, ואינם נראים כחרקים או סימן להימצאות חרקים, למי שאינו רגיל בבדיקת חרקים, ויש להיזהר בזה]. באם נתגלו חרקים במדגם, עדיף שלא להשתמש בכל האריזה, כיון שבדיקה כללית של התוצרת בדרך זו איננה קלה ולא תמיד בטוחה. במידה ונמצא נקי, יש לבצע בדיקה כללית ויזואלית של שאר הצימוקים היבשים, ואפשר להשתמש בהם כמות שהם.

רימון: פירות שמגיעים מחקלאים בשיווק מסודר, הם בדרך כלל נקיים. אולם פעמים ובפרט בשנים מסוימות ניתן למצוא נגיעות של זחל "זבוב הפירות" [יש שנים שיש ריבוי גדול מאד של פגיעת הזבוב], ולכן למעשה ראוי לבדוק ויזואלית את הרימון לאחר חצייתו לשניים, ולראות שאין אזורים כהים יותר בתוך הפרי או רכים יותר. במידה ונמצאה נגיעות של זחל, יש להקפיד ולבדוק היטב את כל התוצרת. בתוצרת המגיעה ממטעים שאינם מטופלים, חובה לבדוק היטב קודם האכילה. ראשית יש להתבונן על צידו החיצוני של הפרי ולהתבונן אם יש חורי נבירה. כמו כן יש להתבונן באם יש כנימות ממוגנות על גבי הקליפה [במידה והם אינם יורדים בקלות, הם כתם בלבד ולא כנימות], באם יש כנימות יש לשים לב בזמן חציית הפרי או קילופו שהכנימות לא יעברו לתוך הפרי. לאחר חציית הפרי לשניים יש להתבונן שאין זחלים, איזורים נגועים וכו'. במידה ונמצאו אזורים נגועים יש להסירם מהפרי. במידה ונמצאה נגיעות של זחלים יש לנהוג זהירות יתירה בבדיקת יתר הפירות. הנקודות השחורות בתוך גרגרי הרימון, אינם סימן לחרקים, אלא מגידול טבעי. כמו"כ הפירורים שבכתר הרימון אינם סימן לנגיעות אלא אבקנים של הפרח.

שיזף מיובש: בשיזף טרי קיים חשש לזחלים ורימות שאף אם בתהליך הייבוש הם מתים עדיין הם נשארים בשלמותם ואסורים באכילה. ולאחר מות הזחל הוא משנה את צבעו לחום או שחור כהה,

בנוסף יש לחוש לחרקי מחסן מסוגים שונים ובצבעים שונים.

על כן קודם האכילה יש לשטוף היטב חיצונית את הפרי תוך שפשוף כל הפרי בעזרת האצבעות. במידה ואין ניכר סימני חדירה או עקיצה, יש לפתוח בבדיקת מידגם [אם אפשר יש לבדוק לכל הפחות 5% מהתוצרת] של הפירות ולהוציא את הגלעין, ולבדוק אם אין זחלים, במידה ונמצא נקי. מותרים כל הפירות באכילה. במידה ונמצאו חרקים יש לפתוח את כל הפירות ולשטפם תוך כדי שפשוף.

תאנה: בתאנים הנגיעות גבוהה ביותר. ככלל יש לחלק בתאנים בין הסוגים השונים, בין טרי לבין מיובש, ובין סוגי המיובשים השונים. בתאנים ישנם סוגי גידול של מטעים שאינם מטופלים ונמכרים בצידי הדרכים שנגיעותם מרובה מאד. לבין גידול תאנים במטעים מטופלים ומסחריים שהם נקיים יותר. כמו"כ יש להבדיל בין זנים פרתנוקרפיים = הפריית בתולין, כגון זני "קדוטה" "בלאק מישן" ויש זנים שחייבים הפריה והם בעיקר הזניים התורכיים כמו הזן "סמירנאי". כמו"כ יש את הזנים שהבכורות [=הפרי המבכיר] אינם זקוקים להפריה ואילו הגל השני של הפירות זקוקים להפריה כגון הזן "נצרת" (בוסני). ההאבקה של התאנה מתבצעת על יד צרעה המיוחדת לתאנה ונקראת צרעת התאנה [בלאסטופגה]. בנוסף לצרעת התאנה ניתן למצוא רימות של זבוב הפירות בתוככי התאנה, או רימות של זבוב התאנה על גבי בשר הפרי תחת שכבת הקליפה החיצונית. או נגיעות חיצונית של כנימות מגן. כיון שבעונה זו אנו נפגשים רק עם התאנים המיובשות על כן נפרט את הבדיקה בהם [אופן הבדיקה בתאנים הטרויות ניתן לראות בספרי "תולעת שני" כרך שלישי באריכות]. בתאנים מיובשות מעבר לחרקים הקודמים שמתייבשים עם הפרי וצבען הופך מלבן לחום. יש חשש לחרקים מחסן רבים כגון זחלים של חיפושית התסיסה או עש הדבלים בצבע לבן או לאחר מיתתם בצבע חום. חיפושיות ואורזיות מחסן. לאחר שטיפה חיצונית טובה מאד. בפרט באיזור

הפתח, או במקומות שהתגבשה הרבה אבקת סוכר לבנה, וכו'. [במידה וניכרים אקריות חיות הנובע מאיחסון ממושך יש להמנע מלהשתמש בתאנים אלו]. לאחר פתיחה התאנה יש למתוח את התאנה כך שתהיה פתוחה לחלוטין לא קפלים, במידה ויש מקום שחור מרובה יש להסירו כיון שקשה לבדוק שם, את שאר התאנה יש לבדוק נגד מקור אור המשקף כל עצם זר ולהסירו. ככלל יש להעדיף תאנים לחות וצבען בהיר ולא כהה, ואין ריבוי "גבישי סוכר" על גבי התאנה.

תות שדה: במחקר ארוך ומקיף שערכנו מגידולי ארץ ישראל ומגידולי חו"ל, על החרקים המצויים בתות שדה. מתברר שבכל המקומות נמצאו אותם נתוני נגיעות. וזה כולל תותים מחלקות רגילות, חלקות אורגניות, תותים ישר מן השטח ותותים לאחר שעברו שטיפה במיתקני שטיפה במפעלים שונים. ואף תותים לאחר שעברו תהליך הקפאה. ובכל הסוגים נמצאו חרקים. הסוגים העיקריים הם: תריפסים כולל ביצי תריפס שבקעו מהם זחלים. פסוקאים. אקריות אדומות ואקריות שקופות, עכבישים. חיפושים. זחלי עש וכנימות עלה. גם באותם תותי שדה שנמצאו בהם ביצי תריפס, והנחנו להם לבקוע, לאחר שיצאו הזחלים הם נצפו [באמצעות מיקרוסקופ דיגיטלי כשהכל מתועד וניתן לצפייה באתר המכון] נכנסים לכיסים שעל גבי התות, ואף מתחפרים בחלקם תחת הגרעין הנמצא בתוך הכיס [אולם ההתחפרות לא הייתה מוחלטת]. תותים אלו עם הזחלי תריפס, עברו את השטיפה דלהלן ואף הם נמצאו נקיים. בתום ביצוע כל הבדיקות, הוצגו המסקנות הבאות: **א.** ברור כי כל החרקים נראים וניכרים לעין, כפי שהובחנו רוב החרקים בבדיקה ויזואלית בלבד. כולם ניכרו ברחישתן בבירור. ניכרו במחושיהם. ניכרו גם לאחר מיתתם באיבריהם והרוב המוחלט ניכר בגופו ממש גם לאחר מיתתו. **ב.** למעשה אף חרק לא נמצא מחופר ממש להוציא חרק [עכביש] שהתחפר עקב התהפכות כאשר הגורם האנושי הוא שגרם לכך. כמו כן הזחל תריפס החי התחפר ויצא אולם עדיין מכל קצוותיו הוא נותר בחוץ באופן ששפשוף ידני או ספוג היה מסיר אותו. גם בעבר שמצאנו התחפרות, היא הייתה נדירה וגם אז היו חלקי החרק בחוץ באופן ששפשוף היה מוריד אותו. **ג.** נראה בבירור שבשטיפה ראויה מספיק וק"ץ באם יש תוספת שפשוף ידני על פני כל התות. ואין כל צורך לחייב לקלוף או לחייב טחינה. והגם שיש מקרים נדירים של התחפרות, [הגם שבכל ה - 471 תותים שנבדקו בבדיקה זו לא נמצא ולו אחד], עדיין אין מיעוט זה מחייב קילוף, זאת ועוד שגם לאחר ההתחפרות עדיין חלק מהחרק נותר בחוץ ובשפשוף הוא אמור לרדת.

מהמסקנות הללו הומלצו לניקיון התות כדלקמן: תות אף מהמטעים היותר מטופלים זקוקים לניקוי, ק"ץ בשטחי בר או ממקומות שאינם מטופלים [כגון סחורה נכרית המגיעה לשווקים בשנת השמיטה]. אופן הניקוי הוא כדלקמן:

- א.** יש לבחור את התותים השלימים, היפים, ולא את "התאומים" או הסדוקים.
- ב.** להוריד את הפרח הירוק שבקצה הפרי עם חתיכה דקה של בשר הפרי.
- ג.** להשרות את התותים במי עם חומר ניקוי [כגון סטרילי או אמה] למשך דקה וחצי [לא יותר כדי שהפירות לא יתקלקלו]. ולסובב את הפירות בתוך הכלי עם החומר.
- ד.** להוציא את כל הפירות מהחומר ולשטוף מהסבון.
- ה.** לשפשוף כל פרי תחת ברז מים עם ספוג או מברשת רכה על כל חלקי הפרי ובפרט במקומות המסתור.

ו. פרי שיש חשש לחדירה או שהוא רך מידי וכיו"ב יש לחצותו לשניים. את שאר הפירות אין חובה לחצות לשניים.

ברוך השם, בשנה זו שנת תשע"ח לאחר שנות מחקר ונסיונות, זכינו לברך על המוגמר אצל אחד מבכירי החקלאים שעוסק בתחום של "נקי מחרקים" והצלחנו להוציא תות שדה טרי ונקי מחרקים, באופן שפטור לחלוטין משטיפה וקל וחומר מבדיקה.

עיקר העבודה נעשית מעבר לגידול המיוחד, במכונות המיוחדות שמטפלות בתות טיפול מיוחד, ובנוסף סוג אריזה מסוים, המבטיח נקיות וטריות.

יש לשים לב לשיווק אחר גם הוא חדש, שדורש להוריד העלה ולבצע את השטיפה, ולכאורה אין בו כל כך מהחדש.

מומלץ! לא להשתמש כלל בפירות תות שדה קפואים, ללא כשרות מיוחדת גם על עניני חרקים, כיון שעל אף שגם בהם אפשר לנקות היטב, עדיין הניקוי קשה מאד לאחר הפשרת התות כיון שהוא רך מאד, וקשה ביותר. ב"ה בעונה זו, יש תותי שדה המשווקים בחזקת נקיים מחרקים מגידול מבוקר ומפוקח ע"י משגיחים מומחים, וראוי לקחת תוצרת מחברות אלו בלבד, ולהימנע מכל חשש.

תמרים: לכתחילה יש להעדיף להשתמש בתמרים הלחים שהם בדרך כלל בחזקת נקיים, יותר. ובבדיקה ויזואלית חיצונית אפשר לזהות אם התמר בחזקת נקי.

באם משתמשים בתמרים יבשים, חובה לחצות את התמר לשניים ולאחר הוצאת הגלעין, להתבונן שאין חרקים וזחלים. כיון שפעמים רבות הזחל מקבל את צבע המזון שהוא אוכל, וככלל לאחר הייבוש הגוון שלו הופך להיות חום כגון התמר, ויש קושי לזהותו, ולכן יש להתבונן על התמר ממול מקור אור, וכל גוף זר חובה לבדוק. כתמים כהים יותר או גבישי סוכר אינם מהווים סימן לנגיעות בחרקים.

יהי רצון מלפני אלוקי השמים, שיתברכו כל פירות האילנות למטה,
ויושפע שפע ברכה והצלחה ממקור האיל"ן למעלה, עלינו ועל כל עמו
ישראל בכל אתר ואתר

(מתוך התפילה על האתרוג לרבינו הבא"ח זיע"א)

ביקרא דאורייתא

שניאור ז. רווח

מדור
גנוזות וכתבי יד
מתורת ארץ ישראל
ספר עיר חדשה

רבינו יהודה הכהן זלה"ה
מחכמי פאס

ספר "עיר חדשה"

מסכת תרומות – פרק ה

מאת הגאון רבינו יהודה הכהן זלה"ה מחכמי פאס שבמרוקו
כתב היד פוענח והוגה על ידי הרב נתנאל אביטל שליט"א
תוספת ביאורים והערות נכתבו על ידי צוות חוקרי המכון
נערך והוגה סופית לדפוס ע"י הרה"ג רבי ישראל אנקווה שליט"א
ראש כולל זרעים שע"י המכון

מסכת תרומות

פרק ה'

מ"א תי"ט ד"ה ואם למעשר ראשון וכו' ומ"ש עוד הרב וכו' לא הבינותי
דבריו וכו' והר"ש כתב סתם וכו' נראה דמפרש לה דאתיא כאבא אלעזר
בן גומל ע"כ. וכבר כתבתי כמה פעמים שהרב התי"ט לא נגלה אליו פירוש
הרא"ש מס' זרעים, שעמ"ש הר"ש יעשנו תרומת מעשר על מעשר אחר סיים
הרא"ש ז"ל כלשון הר"ב בדיוק יבקש מהלוי שיחליפם וכו', איברא דכוונת כולם
היא דמודקתני תנא יקרא שם לתרומת מעשר ולא קתני יקרא שם לתרומה והוא שם
כולל בין תרומה גדולה בין תרומת מעשר, ש"מ דאצטריך תנא לאשמועינן תיקון
לתרומת מעשר דוקא כיון שאין הישראל רשאי להפריש תרומת מעשר, אבל
תרומה גדולה פשיטא דיקרא לה שם כיון שהוא רשאי להפרישה, ולכן הוכרחו
לפרש שיבקש מהלוי שיחליפם¹, הרי דלא לחנם פירשו כן, וגם הר"ש זו היא דעתו

¹ לכאורה פ"י דבריו, שהרי הישראל יכול להפריש תערובת זו גם כתרומה ע"י תשלום
ללוי, וע"כ אם אמרה משנתנו שיפרישנה לתרו"מ, באה לרבותא דאפי' לאבא אלעזר
דתרומה אין מפריש אלא הלוי, הכא מפריש הישראל שהרי משלם ללוי. וא"כ תירוץ
רבינו שפיר אף אם נאמר שגם כשבא להפריש תרו"ג צריך לשלם ללוי. אבל תימה
דבדברי רבינו מוכח דעושה אותה תרו"ג אפי' אם לא שילם ללוי, שכתב שמה
שהוצרכו לפרש שמשלם ללוי משום דאיירי בתרו"מ. ותימה היאך יפריש תרו"ג בממון
חבירו, אף שטובת הנאה שלו. עוד יש לתמוה, שהבנת דברי רבינו לכאורה אינה הולמת
דברי הר"ב, שכתב שהלוי מפריש את התרו"מ, וברבינו נר' שהישראל קונה ממנו
המעשר ועתה הוא שלו [ולכן יכול להפריש ממנו תרו"מ]. גם התי"ט הבין דברי הר"ב

ודלא כמ"ש איהו דאתיא כאבא אלעזר, ומה שכתב שאינו רשאי להחליף ליתא כיון שהוא שלו שיתנהו למי שירצה רשאי להחליפו וליתן ללוי דמיו כפי מה שירצה, ולפי דבריו קשיא דמאי איכפת ליה לישראל במעשר ראשון שנפלה לו תרומה דאמר' יקרא שם לתרומת מעשר יתנהו ללוי והלוי יתקן שלו, אלא ודאי דהכא איירינן שהישראל רוצה לעכבו לעצמו וליתן ללוי מה שירצה, א"כ כל שכן שרשאי להחליפו כאדם העושה בשלו ולית דימחה בידה. קצרן של דברים, דברי הר"ב נכונים בטעמם, ברם הרב התי"ט כשהיה רואה דברי הר"ב הפך דברי הר"ש והרמב"ם לא היה רוצה להטריח עצמו לעיין עליהם האם יתכנו דבריו אם לא ודו"ק.²

מ"ב תי"ט ד"ה כדי שלא יהיה במקום וכו' לשון רש"י גזירה וכו' ונ"ל וכו' והתוס' וכו' ואין נראה וכו' דהא רש"י מפרש לדעולא דוקא לר"א ע"ש ואפשר וכו'. אחר המחילה מכבוד הרב זלה"ה כל מ"ש הוא להפך, דלשון רש"י בבכורות הוא זה: תעלה תיבטל ותאכל עם חוליה ומשום גזירה יתן דמים לכהן, והפי' דמדינא לא יתן לכהנים כלום דכיון דמעיקרא טמאה הואי ודינא הוא דאזלא לשריפה א"כ אין כאן גזל השבט, אלא משום גזירה דתרומה טהורה דדינא הוא דצריך להרים משום גזל השבט גזרו נמי בתרומה טמאה דכמו דלר"א תרום ותשרף משום דלא פלוג אעג"ב דלא שייך גזל השבט וכמ"ש התוס', ה"נ לרבנן דתעלה ותאכל משום גזירה יתן דמים לכהנים וכן נר' בלשונו שכתבו התוס' שהקשה רש"י מ"מ מההיא דערלה דתנן התם התרומה ותרומת מעשר עולין בק"א וצריך להרים ותירץ התם משום הפסד דכהן יהיה ליה ש"ד ע"כ ומדכתב דהתם משום הפסד וכו' משמע אבל בכאן לא שייך הפסד דבלא"ה מעיקרא נמי טמאה הואי אלא משום גזירה וכו' זו היא דעת רש"י א"כ מה מקום למ"ש הרב התי"ט בפ"י רש"י הרי בהדיא ביאר דבריו גם מ"ש והתוס' פירשו משום גזירה דאמר עולא התם ואין נר' וכו' דהא מפרש וכו' בוא תמוה דרש"י בהדיא כתב מ"ט לא חשבינן להו חולין גמורין לרבנן כיון דבטלה ולר"א הואיל ואית ליה שאני אומר ותירץ גזירה וכו' הרי לך דרש"י מפרש טעמא דעולא בין לר"א בין לרבנן ומ"ש שהתוס' פירשו גזירה משום דעולא ליתא דאדרבא מלשונו שכתבו הם משמע דפירוש גזירה שכתב הוא כמ"ש אמנם התוס' הכריחו פירושא דעולא לס' רש"י ואליביה דכיון דהם חולין גמורים למה תאכל נקודים ולכן תירץ עולא גזירה וכו' ובהדיא מוכח מסוף דבריהם דאליבא דרש"י כתבו כן שכן סיימו בסוף דבריהם דשרינן לאכילה הכל לזרים לרבנן או הק' לר' וכו' ואילו לדידהו דס"ל דתרומה קדושה יש בה ואסורה לזרים אלא ודאי לא כתבו כן אלא לדעת רש"י ולהכריח פירוש עולא ותמהני מהרב התי"ט מנין לו לכתוב מ"ש בזה הדיבור וחי ראשי דלא חזינא הכא כ"א מלי דלא אתמר כוותיהו ואי לא מסתפינא אמינא דח"ו לא יצאו הדברים מפה קדוש ואיזה תלמיד כתבם וקמי שמיא גליא מה שנצטערתי בראותי דברים אלו ואינו מהראוי ליחס אלה הדברים לההוא סבא והמעייין לפרש דברי הרב ברכה ישא מאת י"י כי

שהישראל מחליף ממש, דהיינו מקבל תבואה חולין תמורת המעשר, והלוי מפריש התרו"מ, ולכן שאל אם נתן המעשר ללוי היאך מקבל תמורתה חולין.

² [אמנם בנידוננו אין דברי הר"ב עולים בקנה אחד עם הרמב"ם, אלא עם הר"ש והרא"ש].

האלהים יודע כי בכל פעם שאני מניף הקולמוס להשיג על הרב שאני מצטער הרבה ודו"ק.

מ"ג תי"ט ד"ה תעלה ותאכל וכו' וק"ק דהו"ל וכו'. ולא ידענא מאי ראייה איכא מהכא, דאיכא למימר מתני' רבנן היא, אבל לר"א דס"ל שאני אומר תעלה ותאכל אפי' בלח, ומאי דלא חלק ר"א משום דלתרווייהו תעלה ותאכל אמנם מר כדאית ליה ומר כדאית ליה, ומאי דכתב הרמב"ם הוא לקושטא דמילתא כמ"ש בפרק היה נוטל אימר דשמעת ליה לר"א אבל להביא ראייה מינה ליתיה ודו"ק.

מ"ד סאה תרומה וכו' ר"א אומר תרום ותשרף וחכ"א אבדה במעוטה. כתב הר"ב כיון דהכל תרומה ואין כאן גזל השבט אפי' לתרום אין צריך ע"כ וכ"כ הרא"ש ולכאורה נראה מכאן כס' רש"י דס"ל דהיכא דאמרין עולה בק"א שאין בה קדושה ומותרת לזרים דה"ה הכא דתרומה טמאה היא ואסורה לכהנים ואעפ"כ אמרי' דאבדה במיעוטא ופירשו הרא"ש והר"ב דאפי' לתרום א"כ ה"נ בתרומה טהורה דעולא בת"ה דנינוה דמותרת לזרים ובשלמא להתוס' והר"ש איכא לפרושי דאבדה במיעוטא ותנן לה להתיר באכילה אלו משום דקתני ר"ה תרום ותשרף אמרי רבנן אבדה במיעוטא והגם שכתב הר"ש דרבנן שרו הכל יש לדחות אמנם הרא"ש פירש בהדיא דאפי' לתרום א"צ וקשיא דידיה אדידיה דאיהו כתב לעיל כס' הר"ש דקדושת תרומה יש בה ומ"ש מהכא איברא דלא דמי דהכא תרומה טמאה בעשה ותרומה טהורה במיתה ואם הקילו בעשה יקילו באיסור מיתה ודו"ק.

"ספר המשפטים" – סימן תקלג

פיענוח כתב יד, עריכה, מקורות, תוספת הערות/ הארות ומראי מקומות מאת הרה"ג רבי יחיאל רווח שליט"א

פס"ד 1912 ע"פ ב' קו' מס' 2406 - 2410 בא' רחל אל' אהרון א' קו' על סימי נ' דר' ב'קאזאבלאנקה' על דו"ד. וסימי בקו' הב' דורשת מבדי"ץ למנות אפוט' לבנותיה שי"ל מאהרון ה'.

וביום 27 אב"ר עמדו לדין. סימי ה' גרושת המ' אהרון בר אברהם א' נ"ע אפוט' בעד חמש בנותיה שי"ל מאהרון ה' כמ"ש בחו' האפוט' מס' 108, ודרשה כמ"ש בקו' מס' ה' מזו' וכו' של בנותיה ה' ועי"ן. והציגה לפנינו כתו' למנהג התושבים.

ורחל אלמנת אהרון ה' דרשה לחלוק בנכסים שהניח המ' ה' באומרה שהגם שכתו' הראשונה היתה למנהג התושבים, מ"מ כשגרשה והחזירה לפני מותו כתב לה כתו' למנהג המגורשים כמשו"ח בידה.

ומשה בן אהרון ה' שנולד לו מרחל ה' אפוט' בעד אחיו ואחיותיו הקטנים כמ"ש בח' האפוט' מס' 107 שהם הנתבעים השיב הדין יענה.

והאלמנה רחל ובניה הגידו לנו שסימי ה' טרם נשואיה עם אהרון ה' נולדה לה בתה הגדולה וגם הרתה בבת ב', ואו' שהדין יענה בבנות ה' האם תהיה להן איזה זכות בנכסי אביהן לאחר מותו.

פסק: מה שנלע"ד שאע"ג שלעת עתה כתו' האלמנה רחל למנהג המגורשים מה שכתב לה אהרון ה' כשהחזירה אחר שלוחיה, ולגבי דידה הא ודאי שתחלוק בנכסים הנמצאים לה ולו מכח כתו' ה', מ"מ לגבי בנותיה אין להן אלא מה שהיה להן מקודם, והוא מזו' מתנאי בנן נוקבן וכו', ועי"ן שתטול כל אחת בעת נשואיה. שזה נגד השכל והסברא לו' שיחלקו בנכסים מכח כתו' אמן שנעשתה אחרי שנולדו כבר ומאי דהוה יכתוב לה הכתו' למנהג ה' והרי זה דומה למ"ש מרן ז"ל בשו"ע אהע"ז סי' קי"ב ס"ה שהבת שנולדה מהארוסה אין לו מזו' שאחר מיתת אביהן אע"פ שנשא אמה אח"כ, יען שנולדה קודם כתו' למנהג ה', דין ודברים אין להם לבנות ה' עם הכתו', ונשארו על משפטם הא' בלי שום שינוי למזו' ועי"ן דכתבינו שעמ"כ וכו',

מ"מ העלה דירושת הבנות תלויה בכתו' למנהג ה' כיעו"ש, וא"כ כיון דאי לא הא לא קיימא הא מובן מאליו דאין לבנות דנד"ד לירש כזכרים מחמת שלידתן היתה למנהג ה' וגרשה, דקי"ל שבטלה מהבנות תקנת החלוקה, ועמד והחזירה האם נאמר שגם הבנות שבו לאיתנן לחלוק בנכסים או לא ושהרה"ג כמוהרפ"א זלה"ה נטתה דעתו עליון שלא חזרו לתנאן הראשון ושאיין לה כ"א עי"ן, ושה' ויען אברהם' חזר וחזק סברא ממנהיק"ש ז"ל כיעו"ש.

וג"כ אמור מעתה שאם בנדון הרבנים ה' זלה"ה אסיקו להלכתא שהבנות ההנה אין דין ירושה להן כפי התקנה, כ"ש וק"ו בנד"ד שמעולם לא היתה להן שעת הכושר לירש כזכר, הא ודאי, דפשיטא דאין להן אלא מה שהיה להן כבר מזו' ועי"ן ותו לא מיד.

ואף מי שירצה לחלוק על דין ה' הנה ניהו הרב' שושנים לדוד' כיעו"ש ובספרו של הרב ה' ואית ליה בפשוט דהבנות תירשנה כזכרים בנדון ה', מ"מ דהיינו טעמא משום הא דקי"ל דע"ד כתו' ראשונה הוא מחזיר, וא"כ בנד"ד דליכא האי טעמא, ואדרבה לאידך גיסא דאי אמרינן ע"ד כתו' ראשונה וכו', א"כ אין להם אלא תנאן הראשון, ולפ"ז נדון ודין אתייא ככ"ע, דאם איתא דבנד"ד לחזור לבנות לירש מכח כתו' אמן של עתה ותו לא, אלא ודאי משם מוכח כדאמרן דהכתו' לא תועיל ולא תציל לבנות שנולדו לפנייה, ולכן הרבנים ה' זלה"ה פסקו שבטלה מהן תקנת החלוקה, ולא חזרה להן גם בהחזרת אמן, וה' שושנים לדוד' נר"ו אתי עלה מכח דע"ד כתו' הראשונה ואית ליה דחזרה לירש וזה נלע"ד פשוט הגם שלא פורש בשום פוסק, ואין צריך להאריך בדברים פשוטים.

והבת שנולדה לה לסימי טרם נשואיה אין לה מזו' דאח"מ, אך הבת שהרתה בה קודם הנשואין אית לה מזו' דאח"מ שנולדה אחר הנשואין, וכמ"ש מרן ז"ל באהע"ז סי' קי"ב ס"ה ובב"ש שם.

פש גבן לברורי אם מזו' הבנות בין דרחל ובין דסימי ה' יהיו גם מחלק האלמנה או רק מחלק היורשים דוקא, והאלמנה תטול חלקה במושלם. והנה ראינו לה' בת רבים' זלה"ה ערך נחלות הו"ד בפס"ד כתוב לבי"ד שלפנינו מס' 504, במי שהיה נשוי ב' נשים כנד"ד ממ"ש אלא שבנדון של הרב ה' מתה האשה שכתו' כדת בחיי בעלה וירשה בעלה כדן תורה, ופסק הרב ה' שהאשה שכתו' למנהג המגורשים תטול מחצית העזבון תחלה, והמחצית ה' יטלו בני האשה שכתו' כדת כתו' אמם שהיא כתו' בנין דכרין, ואח"כ תטול הבת עי"ן ממה שישאר אחר שיטלו הבנים כתו' אמם, ואח"כ יתחלק הנשאר בשוה חכ"ח בני הא' עם הב' עי"ש. הנה לך באר היטב מדברי ה' זלה"ה שהעי"ן לא יגבה כ"א ממחצית היורשים, ונראה דגם מזו' הבנות וכו' לא יהיה אלא מחלק היורשים דדבר זה יהיה נלמד מכתו' ב"ד שגם הוא תנאי בי"ד, ומזו' הבנות ג"כ תנאי בי"ד, וא"כ מאי שנא.

והגם שמצינו דמזו' אלימי מכתו' שטר ב"ד בהא דפסק מרן ז"ל בסי' קי"ב סי"ז דמזו' הבנות קדמי לכתו' ב"ד, וא"כ אפשר לו' דהמזו' ה' משום דאלימי יהיו גם מחלק האלמנה, אלא שגר' דטעמיה דהרב זלה"ה הוא משום דהמחצית שלוקחת האלמנה הוא כנגד כתו' ומזו' האלמנה כדת, ולכן כי היכי דקי"ל שעי"ן נדחה ומזו' הבת ג"כ נדחים מפני מזו' האלמנה, וכמ"ש מרן ז"ל בשו"ע אהע"ז סי' צ"ג ס"ד ובסי' קי"ב ס"ט"ז בדעה שהביא בסתם דקי"ל כוותה, הכי נמי גם במחצית שנוטלת האלמנה דינא הכי שהעי"ן ומזו' הבנות ידחו מפניה, ודו"ק כי היא סברא נכונה.

וא"כ יצא לנו שגם כאן בנד"ד, האלמנה רחל תטול חלקה במושלם שהוא מחצית בנכסים הנמצאים לו ולה, ומחצית השניה יירשו אותה בני רחל הזכרים. ג"כ בנות רחל שעדיין לא נשאו ולא בגרו עם בנות סימי ה' שכולן עדיין לא נשאו ולא בגרו יש להן מזו', מלבד בתה הגדולה שאין לה מזו'. ועי"ן שתטול כל א' בעת נשואיה, דהיינו הא' שתנשא תיטול עי"ן שעלה לחלק הזכרים במושלם, והב' תיטול עי"ן מה שנשאר אחר שנטלה הראשונה, וכן עזה"ד לשאר הבנות, וחלק היורשים ה' משוע' למזו' ועי"ן הבנות ה' ע"כ מש"ל.

נאמר להיורשים ה' ולסימי ע"י מזכיר בי"ד קאזאבלאנקה יום 8.8.55 ולרח"פ ביום ה' ע"ה מכלוף אבוחצירא ס"ט ע"ה יוסף חיים מיימראן י"ץ ע"ה רחמים שמעון הלוי י"ץ

הגאון מו"ר
רבי שלמה משה עמאר
שליט"א

הראשון לציון
ורבה הראשי של
ירושלים עיה"ק תובב"א

בדין פורים דערי חומה והסמוכים להם ודין בתי "בורגנין" לחבר העיר

בעהית"ש מוצש"ק זכור, י' אדר התשע"ה

סובב הולך על דין פורים ברמות וסביבותיה, וכבר כתבתי בזה שתי תשובות על מבשרת ציון ורמות, וכן על דינה של שכונת הר שמואל שבגבעת זאב הסמוכה לציון של אדוננו שמואל הנביא ע"ה, ונדפסו בשו"ת שמע שלמה ח"ח חא"ח (סימן ו' וסימן ז'), ועתה שבו לעורר ולחדש הדיון בזה משום איזה "תיבות עץ" שהניחו באיזה מקומן, ואמרתו אשוב ואשנה פרק זה להשלים הענין בעזרת ה' ובישועתו.

א. שורש הדברים בעירובין (נ"ה ע"ב) ת"ש אלו שמתעברין עמה נפש שיש בה ארבע אמות על ארבע אמות, (ופירש"י, נפש, בנין על הקבר, לדירת השומר). והגשר והקבר שיש בהן בית דירה, ובית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן, ובית ע"ז שיש בה דירה לכומרים, והאורות והאוצרות שבשדות ויש בהם בית דירה וכו'. ואלו שאין מתעברין עמה הנפש שנפרצה וכו', והגשר והקבר שאין להן בית דירה, ובית הכנסת שאין לה בית דירה לחזן וכו'.

והרמב"ם ז"ל בהלכות שבת (פכ"ח ה"א) כתב, כל בית דירה שהוא יוצא מן המדינה, אם היה בינו ובין המדינה שבעים אמה ושני שלישי אמה, שהוא צלע בית סאתים המרובעת או פחות מזה, הרי זה מצטרף למדינה ונחשב ממנה. וכשמודדין לה אלפים אמה לכל רוח, מודדין חוץ מבית דירה זה.

ובעירובין (נ"ז - ע"א) נחלקו ר"מ וחכמים אם נותנים קרפף לעיר או לאו, וכתב ה"ה ז"ל דמדברי הרמב"ם ז"ל כאן וכן למטה (שכתב, כל בית דירה וכו'), משמע שאם אין בית דירה, מודדין מקיר העיר ולא נותנים לה שבעים אמה ושני שלישי אמה, דפסק כחכמים שלא נותנים קרפף לעיר, אבל בכה"ג שיש בית דירה חוץ לעיר במרחק שלא עולה על שבעים אמה ושני שלישי אמה, מודדים אלפים אמה מחוץ לבית דירה זה. וכ"כ דעת מרן ז"ל בא"ח (סי' שצ"ח ס"ה). אבל הרמ"א ז"ל פסק דגם באין שם בית דירה, מודדין חוץ לשבעים אמה ושני שלישי אמה. ועיין במשנה ברורה שם (ס"ק כ"ב) שפסק כהרמ"א ז"ל שנותנים קרפף לעיר, שמודדין שבעים אמה ושיריים חוץ לבית האחרון, ומשם מתחילים מדידת אלפים אמה, וכתב בבבאור"ל (ד"ה וכן נראה לי) דמה שהקל הרמ"א ז"ל עוד שכשיש בית תוך ע' אמה ושיריים, שנותנים משם עוד ע' אמה, ורק אח"כ מתחילים למדוד אלפים אמה,

צ"ע בזה דדעת הראב"ד העתיקו הרשב"א בלי חולק, וכ"כ הריטב"א דגם למ"ד שנותנין קרפף לעיר אחת, הוא רק בשאין בית תוך ע' אמה ושיריים, ובהו בודאי שיש לחוש לדבריהם, שהרי לדעת מרן אין נותנין קרפף לעיר בכלל, והגר"א כתב שהעיקר כדעה ראשונה, וע"כ יש לחוש לדבריהם במקום שיש דירה חוץ לעיר, שאין נותנים עוד ע' אמה חוץ לדירה זו. אלא מודדין ממנה, ובס"ק כ"ד שם כתב עוד, שהרמ"א ז"ל (בסעיף ו' שם) אזיל לטעמיה, וסיים בזה"ל: ולמעשה העיקר בזה כדעת המחבר, כמ"ש בביאור הלכה. והן הם הדברים הנ"ל.

ב. עו"כ הרמב"ם שם (פכ"ח ה"ב) היה בית זה קרוב למדינה בשבעים אמה, ובית שני קרוב לראשון בשבעים אמה, ובית שלישי קרוב לשני בשבעים אמה, וכן עד מהלך כמה ימים, הכל כמדינה אחת. וכשמודדין מודדין מחוץ לבית האחרון. והוא שיהיה בית דירה זה ארבע אמות על ארבע אמות או יותר. עכ"ל.

עו"כ הרמב"ם ז"ל (בפרק כ"ח ה"ג) וכן בית הכנסת שיש בו בית דירה לחזנים, ובית ע"ז שיש בו בית דירה לכומרי, והאוצרות שיש בהן בית דירה והגשר והקבר שיש בהן בית דירה, וכו'. עכ"ל. והנה לפי זה אפילו בית כנסת שהוא בנין גדול וקבוע, בעינין שיהיה בו בית דירה לחזן וכן בכל הנך, וע"כ כתב (בה"א) שתי פעמים דבעינין בית דירה, והיינו בית שדרים בו.

וכתב ה"ה ז"ל דמה שכתב עד מהלך כמה ימים מבואר בעירובין (כ"א ע"א), עו"כ, שאמרו שם אין בורגנין בבבל. ופירש"י ז"ל שאם יש בורגנין העושין סוכות שומרי פירות מחוץ לעיר, אינן מתעברין עם העיר, לפי שאינן קבועין לפי ששכיחי בדקי מיא ששוטפין אותם. וזה לא נזכר בדברי רבנו לפי שדי במה שהזכיר בית דירה. [כלומר שבית דירה שהזכיר הרמב"ם שוללים את הבורגנין].

עו"כ משם הרשב"א (בעה"ק ש"ה ס"ו) וז"ל לא היה עשוי לדירה, או שהיה עשוי לדירת עראי, אין עושין אותו עיבור לעיר, לפיכך הבורגנין שעושין שומרי הפירות מחוץ לעיר, לא נמדדין עם העיר, מפני שהן עראי מפני הגנבים והגשמים ששוטפים אותם. עכ"ל.

וה"ה ז"ל תמה על הרשב"א ז"ל, דא"כ למה אמרו אין בורגנין בבבל, והרי גם בשאר ארצות אין בורגנין. ועוד דבברייתא (שם נ"ה ע"ב) כתוב והבורגנין, אלא ודאי ששם דיברו רק בבבל דוקא, ולזה לא כתב רבנו דבר זה וכ"נ עיקר. עכ"ל. ומה שכתב: ולזה לא כתב רבנו דבר זה, צריך להבין דברי קדשו, דאדרבא כיון שלדבריו רק בבבל הוא שאין בורגנין, היה לרבנו לכתוב דין בורגנין, כמו שנזכר בברייתא שהזכיר ה"ה ז"ל, וצריך לי עיון בהבנת דב"ק. ואולי כונתו היא, דלזה לא כתב הרמב"ם ז"ל שהבורגנין לא נמדדין עם העיר. והם הבורגנין דבבל, אבל בורגנין דקבע הנה הרמב"ם שם בהלכה ג', אחר שהזכיר ביכ"נ שיש בו דירה וכו', כתב והבורגנין והבית הבנוי בים וכו', שכל אלו מצטרפין עם העיר, וצ"ל שאלו הם הקבועים, ולא כשל בבבל, וכדלקמן.

נמצא מפורש בדברי הרשב"א ז"ל דבית שאינו עשוי לדירה, או עשוי לדירת עראי, לא מתעבר עם העיר. שהרי כתב, באזה"ל: לא היה עשוי לדירה או שהיה עשוי לדירת עראי אין עושין אותו עיבור לעיר, לפיכך וכו'. ומשמע שכל שהוא עראי, אין עושין אותו עיבור לעיר, וס"ל דבורגנין אין נמדדים עם העיר בין בבבל בין בכל מקום, משום שאינן עשויים אלא לשמירת גנות ופרדסים ואינן דירת קבע. וכ"כ

הב"י בשם הרשב"א ז"ל והובא גם במגן אברהם (סק"ח), וא"ר (אות ז'), ותו"ש (אות יו"ד) והביאם הרב כה"ח (סימן שצ"ח ס"ק כ"ד). וכתב עוד, אבל באתרא דלא שכחי גנבי נמדדין עמה. ב"י, ור"ז (אות ט'), ובורגנין א"צ להיות ד"א על ד"א דגול מרובה, שע"ת (אות ה'). עכ"ד הכה"ח. וגם להרב המגיד ז"ל שחולק עליו כהנ"ל, נלע"ד דל"פ אלא במ"ש הרשב"א דאפי' עשוי לדירת עראי לא נמנה עם העיר, ובבל שאני, אבל אם אותו בית לא עשוי לדירה כלל, יודה ה"ה ז"ל להרשב"א, שאינו נמדד עם העיר.

ובאמת כן נראה מלשון הרמב"ם ז"ל, שפתח דין זה בזה"ל: בית דירה שהוא יוצא מן המדינה וכו'. וכן סיים הלכה ב' זו"ל, והוא שיהיה בית דירה זה וכו'. והמשמעות פשוטה לפניה, בית דירה, בית שדרים בו, ורק בבורגנין נחלקו משום שדרים בו בעראיות ולא קבוע. ומ"ש בסוף (ה"ב) והוא שיהיה בית דירה זה ארבע אמות על ארבע אמות או יותר עכ"ל. השיעור של ד"א על ד"א לא בא לעקור להאי דבעינן שיהיה בית דירה, אלא ר"ל אפי' שזה בית שדרים בו, מ"מ בעינן שיהיה בו ד"א על ד"א, ולא תאמר כיון שדרים בו אפילו פחות מארבע אמות מהני, קמ"ל והוא שיהיה בו ד"א על ד"א. אבל אם לא עשוי לדירה, (או להרשב"א אם היה עשוי לדירת עראי), לא מהני מה שיש בו ד"א על ד"א.

וכן עולה גם ממה שכתב הרמב"ם ז"ל שם (בהלכה ג) וז"ל וכן בית הכנסת שיש בו בית דירה לחזנין, וכו', כהנ"ל. והרי בכל אלה מדובר במבנים גדולים ואפילו גדולים מאד כמו ביכ"נ שיש שהם מאד גדולים, ומתפללים בהם גם מאות בני אדם השכס והערב, בשבת ובחול, ואפ"ה לא נמדד עם העיר עד שיהיה בהם בית דירה לחזנים שיגורו שם, וממילא גם הבורגנין שהזכיר הרמב"ם ז"ל להלן (באותה הלכה) בכולם מדובר שהוא בית דירה, כלומר שדרים בו, והדברים ברורים.

וע"כ התיבות הללו של עץ שהניחו בין שכונת רמות ובין הר חוצבים, שלמעשה אינן עשויים ולא ראויים לדירת אדם, הן מצד גודלם שיש מהם שגם ד"א על ד"א אין בהם, וגם אלו שיש בהן ד"א, מ"מ לא על ד"א יחיה האדם, דהם מונחים במקום שלא ראוי למגורים כלל, ואין אדם בריא בנפשו שיגור במקום כזה בין חיתו יער, וגם שעשויים שלא כחוק והסתירות תחת השיחים, משום שיודעים שהעיריה תעקור אותם, וגרועים הם מבורגנים שבבבל שלכו"ע לא נמדדים, משום בדקי דמיה דשטפי להו, וכאן ידוע לכל שהעיריה תעקור אותם, ויקנסו את עושיהם כְּסָף.

ועוד יש לעיין אם לא צריכים להיות ראויים לדירה לפי הזמן שלנו, ואלו אין בהם לא מים ולא חשמל, וגם אין בנמצא כיום שיגורו בד"א על ד"א, בלי שירותים וכו'. והעולה על כולנה שבפועל אינן עשויים לדירה, אלא עשאוים כדי לחבר העיר רמות אל העיר ירושלים. וגם יש למדוד אם אכן זה ממועט ההפסק שבין המקומות עד שלא יהיה בו ע' אמה ושייריים, וידוע שיש שם הצטלבות של כבישים רחבי ידים מאד, שמובילים לתל אביב ושאר הערים, וכנראה שאלו כבישים שלא שייכים לעיר ירושלים, ועם המדרכות שלהם יש שם למעלה מות"ק אמה, ואמרו לדונם כנהר הסמוך לעיר ולהלן אכתוב בזה בעה"ו.

ג. ועיין בדגול מרובה (בגליון השו"ע או"ח סי' שצ"ח ס"ו) שדן אי בורגנין צריך להיות בו ד"א, וכתב בזה"ל: ומ"מ צריך שיהא עשוי באמת לצורך שומר השדה או וכו', ולכן מי שרוצה לעשות צריפין בכל שבעים אמה להרחיב התחום, ואותן צריפין עשויין רק בשביל כן, ולא לשמור שדות או פירות, לאו כלום הוא וזה פשוט

מאד בעיני, עכ"ל. והובא בשע"ת סק"ה, ולא העיר עליו כלל. וכאן כו"ע ידעי שלא הביאו קופסאות אלו אלא לחבר העיר בלבד. ולא מהני.

ועוד דכל הדין הנ"ל נאמר בתחומים וי"א שאין ללמוד מזה לדין חיבור עיר לכרך, וגם בזה אמרו אם עשוי רק לשם זה לא מהני, וכאן שבא לחבר עיר לעיר שיהיה דינם דין אחד, על אחת כמה וכמה דלא מהני, ואפשר שכדי לבטל העיר לכרך, בעיני חיבור של בתים שדרים בהם בקביעות דוקא.

וחתני הרי"מ שליט"א אמר לי שהנה במשנה ברורה כתוב, דאפילו לא גרים באותם בתים מהני, וכונתו לדברי המשנ"ב (סימן שצ"ח ס"ק י"ט) וז"ל: בית דירה אעפ"י שאין דרים בה. אחרונים, עכ"ל, וכ"כ בבאר היטב שם (סק"ג) ע"ש, ואינה ראייה לדבריו, דמ"מ בעיני בית דירה שעשוי לדור בו, רק שעתה לא דרים בו, ע"ז אמרו דלא מעכב, אבל לא עשוי אלא לחיבור הערים ולהאריך הגבול פשיטא דלא מהני כלל.

ובאמת כן הוא הלשון במגן אברהם (סק"ה) שגם הוא כתב, ואפילו אם אין דרים בו. ומדכתב ואפילו אם אין דרים בו, משמע שזה עשוי לדירה, רק שעתה אין דרים בו, אבל באמת הוא מיועד לדירה, ואפשר שגם דרו בו. ובכה"ח (ס"ק כ"ב) כתב בשם המגן אברהם בזה"ל: ואפ"י אם אין דרים בו עכשיו. וע"ש שכתב כן גם בשם הרבה אחרונים, ומלשון זה נראה בבירור שהבין בדברי המג"א כמו שפירשתי בעוניי. שרק עכשיו אינם דרים שם, אבל הבית מיועד לדירה וגרים שם בדר"כ. וכמו שסיים הכה"ח שם, והוא שיהיה ראוי לדירה שיש בו ד"א על ד"א או יותר וג' מחיצות, כמ"ש לקמן סעיף ו' ע"ש. [וצ"ע מאין לקח, הכה"ח גירסא זן].

וכבר הבאתי לעיל דברי הכה"ח שם (אות כ"ד) אם לא היה עשוי לדירה, או שהיה עשוי לדירת עראי, אין עושין אותו עיבור לעיר, ולפיכך הבורגנין וכו', והן הם דברי הב"י בשם הרשב"א, וכמ"ש לעיל ע"ש. אבל באתרא דלא שכחי גנבי נמדדין עמה ב"י, ר"ז (אות ט'), וכו'. עכ"ל.

ונמצא לדברי הכה"ח דהב"י לומד שאם יש חשש גנבי או גשמים, לכו"ע לא נמדדים הבורגנים, ונראה שהב"י פסק כהרשב"א ולא כהרב המגיד ז"ל שתמה עליו.

והלם ראיתי בב"י, שהביא דברי ה"ה ז"ל הנז' (פכ"ח מהלכות שבת ה"ב) שתמה על הרשב"א ז"ל כהנ"ל. וכתב עליו הב"י בזה"ל: ואין ספק שנעלם מעיני הרב המגיד, הא דאיתא בפ' עושין פסיו (כ"א ע"א) א"ר ירמיה בר אבא אין בורגנין ולא פסי ביראות לא בבבל ולא בשאר ארצות, בורגנין בבבל לא, משום דשכיחי בידקי מיא, בשאר ארצות נמי לא דשכיחי גנבי. וההיא ברייתא דבורגנין איכא לאוקמה באתרא דלא שכחי גנבי. עכ"ל.

ובאמת כן כתב מרן ז"ל גם בספרו כסף משנה על הרמב"ם ז"ל שם (עם קצת שינוי) וזה לשונו בכסף משנה: ואני אומר דלנחסי דידן בגמרא ניחא להרשב"א דמסיים בזה, ולא בשאר ארצות משום דשכיחי גנבי וההיא ברייתא. דבורגנין איכא לאוקמה באתרא דלא שכחי גנבי. עכ"ל.

נמצא למה שכתב בכסף משנה שיש בזה נוסחאות שונות, והרב המגיד ז"ל גורס שרק בבבל לא עיברו בורגנין, אבל בשאר ארצות גם בורגנין מתעברין עם העיר. ומ"מ מסקנתו של מרן גם בב"י וגם בכסף משנה כהרשב"א ז"ל, דאין הבורגנין

מתעברין לא בבבל ולא בשאר ארצות, מלבד באתרא דלא שכחי גנבי ושאר דברים שעוקרים אותם.

ד. ולכל הדעות בעינן שהבורגנים עשויין לדירה, ולא רק להאריך התחום, דכבר נקטו כל הפוסקים והרמב"ם בראשם בית דירה, כלשון הברייתא. וכן גם בבית כנסת בעינן שיהיה בו בית דירה, וכן בכל הני, וכמו שדקדקתי לעיל, וכמבואר בשערי תשובה הנ"ל בשם הדגול מרבבה.

וכן הוא בחזון איש חאו"ח (עירובין סימן ק"י (ב) אות כ"ג) ד"ה שצ"ח ס"ו, ושלש מחיצות הן, וז"ל: לא מצינו קולא בעיבור יותר מעשיית עיקר עיר, אלא דבעיבור אף שחרב ואין דרין בו עכשיו, ואפ"י חרב הבית עצמו כל שנשאר ג' מחיצות גם בלא תיקרה, או ב' מחיצות ותיקרה. אבל כל בית שלא נבנה לדירה מתחילה, אין מתעבר עמה כמו ביכ"נ וכיוצ"ב, ובכך אם יבנו בתים בשביל להאריך תחומין, ואינם מעותדים לדירת בנ"א, לא עדיפי מביהכ"נ ואוצרות ואין מתעברין עמה. ובשע"ת הביא בשם הדגול מרבבה דלא מהני לעשות בורגנין פחות מארבע אמות כל שלא נעשו ללון בהם, ולהאמור אפילו בתים של ארבע אמות נמי לא מהני. עכ"ל.

מדברות קדשו של החזו"א רואים שגם הוא לומד מהדין של ביכ"נ שצריך להיות בו דירה לחזו, ש"מ דגם מבנה גמור ל"מ אא"כ עשוי לדירת בני אדם, והדגיש דאפילו יבנו בתים להאריך התחומין, ואינם מעותדים לדירת בני אדם, לא עדיפי מבית כנסת, ואפילו שהם בתים גדולים.

אלא שמדברי החזו"א משמע שהוא הבין בדברי הדגומ"ר דלא מצריך שהבורגנים יהיו עשויין ללון בהם דוקא, אלא כשאין בהם ארבע אמות על ארבע אמות, אבל אם יש בהם ד"א אפילו לא עשו אותם אלא להרחיב את התחום, מהני ומתעברין. אך אמנם החזו"א עצמו חולק על זה וס"ל דלא מצטרפי אלא בעשויין לדירה דוקא. ולפי ענ"ד גם השע"ת סבירא ליה כן דאם לא נעשו לשם דירה אפ"י יש בהם ד"א לא מהני, דגם זה נלמד מביהכ"נ וכל הני שכתב הרמב"ם והש"ע. אלא שהשע"ת בשם הדגומ"ר ס"ל דבורגנים העשויין לדירה מהני אפ"י בפחות מד"א על ד"א, וטעמו משום דבורגנים עשויים רק לשומר אחד, וע"כ מהני גם בפחות מד"א. והחזו"א חולק על זה ג"כ. ועיין עוד מזה להלן.

וחתני הרא"צ סבטו נר"ו הקשה לי, אם ביכ"נ שאין בו בית דירה לא מצטרף, א"כ הרי בכל השכונות יש בתיכ"נ או בתי ספר גדולים ויש שיש בהם כולל החצר והגינה, הרבה יותר משבעים אמה, ואין בהם בית כלל, וא"כ יחשבו להפסק בין השכונות.

ואמרתי שיש הבדל בין מבנים שבתוך העיר, שכל זמן שיש רצף של בנינים מצטרפים זה לזה, והכל הוא עיר אחת גם בלא בית דירה, ולא אמרו אלא בכה"ג שהעיר נסתימה ויש הפסק, ואחריו יש ביכ"נ וכדו', שבזה קבעו חז"ל שאם מבנה זה עומד תוך שבעים אמה מצטרף עם העיר, ובלבד שיהיה בו בית דירה.

ה. וראיתי בחוברת ירושלים העיר שחוברה שכתב חתני הרי"מ נר"ו, שהזכיר שם (עמוד ח') את דברי החזו"א אות כ"ג הנז', ולהלן (עמוד ט') שם כתב, ובשו"ת בית יצחק א"ח (סי' מ"ט אות ג) הביא דברי הדגומ"ר הנז' וכתב לחלוק על דבריו, דמפשטא דסוגיית הש"ס והתוס' עירובין הנ"ל, נשמע דהיו נותנים בורגנים אך ורק בשביל להתיר את התחום ולעשותם כעיר אחת, שכתבו התוס' דרגילים לעשות

בורגנין ללכת מזו לזו, ודוחק גדול לומר, שעושיין בורגנין ללכת וגם לשמירה, דאם היו עושיין בשביל שמירת פירות היו עושיין בלא"ה, ושם בית עליה בצורה זו וכו', והגע עצמך בימות החורף דליכא פירות או ליכא שומרים, וכי אין יכולים ללכת מזו לזו, וע"כ הוי בית דחזי לשמירה, וה"ה היכא דלא היו שומרים מעולם, וכן אמרו בירושלמי משה עשה להם לישראל ג' צריפין וג' בורגנין, ומסתברא שלא היו אנשים באותן בורגנין ואפ"ה מהני, ומשום דבורגנין ע"ד להתיר התחום מהני. ע"ש.

עו"כ שכ"נ מהגר"מ אריק ז"ל במנחת פתים או"ח סי' שצח דנוטה דעתו כהבית יצחק, ולא הזכיר לשונו. ואינו מצוי עמי לעיין בו.

שוב שלחו לי צילום מהמנחת פתים (סי' שצ"ח מג"א סק"ח) שהזכיר דברי הדגומ"ר הנז', ותמה למה לא הזכיר דברי הרשב"א ז"ל בסוכה שם, שהביא ב' דעות אם בבורגנים צריך ד"א או לא, והוסיף שראה ברבנו יונתן בעירובין (פ' חלוון) שכתב כהפירוש הראשון שברשב"א שמצריך ד"א גם בבורגנים, ע"ש.

עו"כ דמהפתחי תשובה (יו"ד סי' רפ"ז סק"ט) משם חמודי דניאל משמע כהדגומ"ר (שם דיבר במזוזה למרפסת וגינה, דאפילו אין ארבע על ארבע חייבת, דבורגנים אפ"ל פחות מד"א מיקרי בית). וע"ש שכתב דלפי מה שכתב (מהרשב"א ורבנו יונתן) שבמחלוקת שנויה, אין לברך על המזוזה.

עו"כ במנחת פתים על החידוש השני של הדגומ"ר דדוקא בעשוי לשמירה, אבל לעשות בורגנים להתיר ההילוך אינו מועיל. והזכיר דברי הבית יצחק הנז' שהעיר עליו מהתוס', והוא הביא עוד ראיה דלא כהדגומ"ר, מיושבי צריפין שאין מודדין להם אלא מפתח בתיהן, ואם יש שם ג' חצרות של ב' בתים הוקבעו, (עירובין נ"ה), וה"ט דאם יש שם ג' חצרות הוקבעו, משום ששאר צריפין שבעיר הוו כבורגנים, וכ"כ בנוב"י מה"ת (חא"ח סימן נ"ב) ואם כדעת הדגומ"ר דבורגנים הוא העשוי לשמור, אבל העשוי לדירה ממש אינו מועיל, והא יושבי צריפין דרין שם עם נשותיהן ובני ביתם, כמבואר בעירובין שם, יושבי צריפין כיושבי קברים וכו', ואיך יהיה לצריפין דין בורגנין וכו', ע"ש. ומדבריו רואין שהיה לו גירסא אחר בדברי הדגומ"ר, שממנה למד שכונתו לשלול בורגנים שדרים בהם, ואשר ע"כ העיר עליו והביא ראיה כנגדו, אבל באמת הדגומ"ר מוציא רק בורגנים שאין בהן שימוש כלל ועשו אותם להתיר ההילוך בלבד, אבל אם עשוין לדירה בודאי דמהני לכו"ע, ולא קשה מידי, ובאמת בע"כ צ"ל כן, דאם לא תימא הכי, נמצא דדבריו שבנוב"י הנז', עומדים בסתירה למה שכתב הוא עצמו בדגומ"ר. ועפ"י"ז עולה שגם המנח"פ ז"ל מודה ואיזיל לדברי הדגומ"ר דאם עשויים רק להתיר ההילוך לא מועילים כלום. ועיין עוד שם שהאריך מאד ודי בזה.

עו"כ וז"ל ולכאורה כן מוכח מרשב"י בירושלמי עירובין הנ"ל, ומאותו תלמיד ותיק שעבר את הגליל, ומפשטות הדברים נשמע שמצור ועד צידון וכן כל הגליל שהוא שטח גדול ורב, לא היו בבורגנין שומרים כל היום וכל הלילה, אלא נעשו להתיר את התחום בלבד, ועכ"ז סמכו על היתר זה בשופי, עכ"ל.

אך גם אם הבית יצחק חולק, הרי השע"ת הביא כל לשונו של הדגומ"ר ולא העיר מאומה, משמע שכן פוסק גם הוא, וכן היא הכרעת החזו"א שם, ומלשונו עולה שהדבר פשוט לו מאד, והפליג בזה יותר מדברי הדגומ"ר.

ועוד שגם המשנה ברורה והרב כף החיים סופר, והרב ערוך השלחן הביאו דברי הדגומ"ר בהסכמה, ולא הזכירו מי שחולק ולא שום פקפוק כלל.

ועוד אני תמה מה הועיל בזה שאומר שיש בזה מחלוקת, דמלבד שכל האחרונים קיבלו דברי הדגומ"ר בהסכמה, הנה גם אם נאמר שיש מחלוקת בדבר, סו"ס צריך לברך על המגילה רק ביום י"ד באדר שהוא יום שקוראים בו רוב העולם, וכמו שנפסק בפי רוב ככל הפוסקים, ואם רוצים לחוש לשאר דעות ולקרא ביום ט"ו גם כן, יקראו גם ביום ט"ו, עכ"פ אינם יכולים לברך אלא על הקריאה של יום י"ד בלבד, והוא פשוט וידוע.

ו. והראוני שדברי הבית יצחק הנז' הובאו בדעת תורה למהרש"ם ז"ל, (סימן שצ"ח סעיף ו') בד"ה ועיין דגול מרובה, כתב דבורגנים א"צ שיהיו ד"א על ד"א, כיון שאין עשויין לקבע לא בעינן שיהיו כבית וכו', ומ"מ כתב דודאי לא מיחשבי בורגנים אלא בשהיו עשויות לשמור השדות וכדומה, וכו', ולכן אותם העושים צריפין בכל שבעים אמה כדי להרחיב התחום, לאו כלום הוא, כיון שאינן עשויות לשום דבר, וע"ש. ועיין תוספות עירובין (נ"ז ע"א) ד"ה רב הונא [ו"ז"ל באה"ד, והא דתניא בריש סוכה (ג' ע"ב) בית שאין בו ד"א על ד"א, אין עושין אותו עיבור בין שתי עיירות וכו'] ועיין תשובת בית יצחק (א"ח סימן מ"ט אות ג') שהשיג ע"ד דגול מרובה. וע"ש בהערת נכדו של מהרש"ם ז"ל במה שכתב ליישב את השגתו של הבית יצחק, והביא דברי הבית יצחק שם שכתב על דברי הדגומ"ר, אחר נשיקת עפרו, מדברי התוס' הנז' מבואר דעושין בורגנין לילך מזה לזה. וכ"כ התוס' ד"ה הא ליכא וכו' עכ"ד הבי"צ יעו"ש באורד.

וכתב (הגאון רבי שלום מרדכי שבדרון זצ"ל נכדו דמהרש"ם ז"ל) והנה אני בעוניי לא זכיתי להבין מה השגה יש כאן וכו', והעולה מדבריו שהוא מפרש דהדגומ"ר קאי על מה שכתב דבורגנין מהני גם בפחות מד"א על ד"א, בזה הוא דקאמר שאם לא נעשו לצורך שמירה לא מהני, אבל אם יש בהם ד"א עד"א, מהני גם בנעשו רק להתיר ההילוך, וע"ש. (והוא תנא דמסייע לברית אברהם שאזכיר בסימן הבא, שגם הוא הבין כן בדברי הדגומ"ר.)

ותחילה אומר שכבר קדמו בזה החזו"א חא"ח (סימן ק"י (ב) סקכ"ג) שהזכרת לעיל שכתב בסוף דבריו: ובשע"ת הביא משם הדגומ"ר, דלא מהני לעשות בורגנים פחות מד"א כל שלא נעשו ללון בהם, ולהאמור, אפילו בתים של ד"א נמי לא מהני. עכ"ל.

שהרי מפורש שהבין בדברי הדגומ"ר, דהא דבעינן שעשאוּם ללון בהם השומרים, הוא רק כשאין בהם ד"א. וכבר כתבתי לעיל על דברי החזו"א הללו, דלענ"ד גם השע"ת מודה דאם לא נעשו לדור בהם אפילו יש בהם ד"א על ד"א לא מהני.

ואבאר שיחתי בס"ד, דבמסכת סוכה (ג' ע"א) איתא, דת"ר בית שאין בו ד"א על ארבע אמות פטור מן המזוזה, ומן המעקה וכו', ואין עושין אותו עיבור עיר בין שתי עיירות, וכו', אפילו לרבנן, (דבסוכה נחשבת סוכה גם בפחות מארבע אמות) דלא קאמרי רבנן התם אלא לענין סוכה דדירת עראי היא, אבל לגבי בית דדירת קבע הוא, אפילו רבנן מודו דאי אית ביה ד"א על ד"א דיירי ביה אינשי, ואי לא, לא דיירי ביה אינשי. ע"כ. ומזה אנו למדים דבעינן שיהיה עשוי לבית שידורו בו וראוי לדור בו, וק"ו לבורגנים שצריך להיות עשוי לצורך שמירת הפירות וכו"ב.

והנה לזה כתב הדגול מרבבה דבורגנין אינן צריכים שיהיה בהם ד"א, וז"ל הדגול מרבבה: ובורגנין אין צריכין להיות ד' אמות על ד"א, כן מוכח במסכת סוכה (ג' ע"ב) ויותר מוכח ברש"י בד"ה לא חזי למילתא, דכל בית עשוי לדירת קבע תמיד, וא"כ משמע דמה שהוא לדירת עראי אף דליכא ד"א על ד"א, וא"כ בורגנין שהוא רק ללינת לילה ולאדם אחד, לא בעינן ד"א. אבל זה פשוט דלא מחשב בורגנין אלא עשו באמת לצורך שומר השדה או פירות, דאל"כ האי בית שאין בו ד"א על ד"א אע"ג דלא חזי למילתיה, מ"מ ניהוי כבורגנין, אלא ודאי כיון שאינו עשוי לשמור בו לאו כלום הוא, וא"כ מי שרוצה לעשות צריפין בכל שבעים אמה כדי להרחיב התחום, ואותן צריפין עשויין רק בשביל כן, ולא לשמור מהם שדות או פירות לאו כלום הוא, וזה פשוט מאד בעיני. עכ"ל.

וממה שכתב, אבל זה פשוט דלא מחשב בורגנין אלא אם עשו באמת לצורך שומר וכו', נראה להדיא דלא קאי על בורגנין שהן פחות מד"א בהם דיבר לפני כן, אלא שני דינים שונים אמר בבורגנין, הראשון שבורגנין מתעברין גם כשאין בהן ד"א על ד"א. והשני דלא מיקרי בורגנין אלא כשהן עשויין לשמור שדה או פירות דוקא, וע"כ סיים בסוף וכתב: וא"כ מי שרוצה לעשות צריפין בכל שבעים אמה וכו', לאו כלום הוא עכ"ל. ומשמע דבכל הצריפין אפ"ל אלה שיש בהם ארבע אמות על ארבע אמות בעינן שיהיו עשויין לצורך השומר, דאי לא תימא הכי, הוה ליה לומר, מי שרוצה לעשות צריפין שאין בהם ארבע אמות על ארבע אמות וכו'. ומסתימת לשונו משמע דגם אלה שיש בהם ד"א בעינן שיהיו עשויים לשומר פירות, וכמו שכן משמע בתחילת דבריו הנ"ל.

ז. ולפי עניות דעתי נראה שהדין הזה האומר, שגם בית בעינן שיהיה עשוי לדירת בני אדם, זה נלמד מבית כנסת ובית ע"ז וכו', דאם אין בהם דירה לחזנים וכו' לא מתעברין, אפילו שמדובר בבנין גדול וקבוע, בעינן שתהיה בו דירה דוקא. ומזה למדו שגם בית גמור בעינן שיהיו דרים בו.

וכן מצאתי בחזו"א, שגם הוא כתב ללמוד דין זה מדין בית כנסת, ואחר זמן הראני חתני הרא"צ סבתו שליט"א שכבר כתוב ומפורש דבר זה באור זרוע, (סימן קס"ב ד"ה וכבר) וז"ל דאפילו בתים הראויים כגון בית כנסת וכיו"ב אין מתעברין עם העיר אא"כ דרין בהם, ואפילו בית שנעשית לדירה מתחילה אם נשאר בו מחיצות ויש עליהם תיקרה, איבעיא לן ולא אפשיטא. וכ"ש משעול הכרמים וגדריהם שאין מתעברין עם העיר עכ"ל.

עו"כ האו"ז שם (בסוף אותו דיבור) ואפילו אם ימצא אדם סוכות עשויות לשומרי כרמים או שאר פירות וכיוצא בהם, וכל אחד סמוך לחבירו בתוך שבעים אמה ושיריים, אומר רבנו שב"ט (ראבי"ה שם) זצ"ל שאין לסמוך עליהם, כדמשמע בעושין פסים (כ"א, ע"א) שבטלו תורת בורגנין. עכ"ל. וע"ש בהערות אות ל"ב.

ועוד דהדין שחידש הדגומ"ר שהבורגנים מהני גם כשאין בהם ד"א על ד"א, עיקרו מיוסד על סברא, דכיון שהוא עשוי ליחיד, וכן הוא רק עראי, ע"כ גם כשאין בו ד"א מהני וכו"ל. (ועייני לעיל מ"ש בזה בשם מנחת פתים).

ויש לומר דמסברא זאת גופה עולה דבעינן שיהיה עשוי לשמירת פירות, דאם בית שהוא מבנה קבוע אמרו דבעינן שיהיה עשוי לדירה, זה שהוא עראי ואין לו שם של

בית כלל, על אחת כמה וכמה דיש לנו לומר דלא מהני, אלא כשהוא עשוי לשם שמירת פירות וכדומה, שע"ז מקבל חשיבות וראוי להתעבר עם העיר.

ושבתי וראיתי בבית יצחק (בצילום שהביאו לי) ושם כתב דמ"ש דבורגנים לא צריך שיהיה ד"א כן מפורש ברשב"א סוכה (ג' ע"ב). אך מ"ש דלא מיחשב בורגנים אלא בעשוי באמת לצורך שדה או פירות. אחר נשיקת עפרו מדברי התוספות עירובין (נ"ז ד"ה ר"ה אמר) שכתבו ועי"ל דנקט ב' עירות משום דאז רגילין לעשות בורגנין ללכת מזו לזו כשרחוקין יותר מארבעת אלפים, שאין יכולים לבא אלא ע"י עירוב, מבואר דעושין בורגנין ללכת מזו לזו, וכ"כ התוס' ד"ה הא ליכא, ודוחק גדול לומר דעושין בורגנין ללכת וגם לשמירה. דאם היו צריכים לשמירת פירות היו עושין בלא"ה, וגם פשטא דדברי התוס' משמע דעושין בורגנין כדי ללכת, וגם בגוף הדין נ"ל שלא כדבריו וכו'. (ועוד אשוב להמשך דבריו) עכ"ל.

ואחר המח"ר לא הבנתי מהו הדוחק הגדול, וידוע ומפורסם שהיו שומרים בכל מקום בשדות ובכרמים שמחוץ לעיר, וכיון שאין שם בתים מצויים, עשו להם בורגנים ללון בהם, וכן ידוע שהיו הבורגנים מיטלטלים בקלות, וכמו שאמרו שבח"ל אין עושין בורגנים (כמ"ש בעירובין כ"א) דאיכא גנבי דגנבי להו, וכן אמרו שבבבל שכחי בידקי דמיא דשטפי להו. ומעתה מאחר ובורגנין היו מצויין ושהיו עשויין לשומרים, וגם שהם קלים לטלטלם ממקום למקום, יש לפרש דברי התוס' הנ"ל, שכשהיה מרחק יותר מארבעת אלפים אמה, היו מטלטלין אותם בורגנים שבלא"ה עמדו בסביבת מקום לצורך השומרים, ומעמידים אותם במקומות כאלה שיתאפשר ללכת מזו לזו. ועל כל פנים אין בהנחה שלו כדי לדחות דברי בעל הנוב"י, ולא עוד אלא שמסתבר יותר שהיו בורגנים בשביל השומרים, ומשתמשים בהם גם לתחומים, מאשר להעלות בדעת שעשו בורגנים רק לצורך הרחבת התחום.

ח. עו"כ הבית יצחק שם, שגם בגוף הדין נ"ל שלא כדבריו, ושרש הדבר בפירוש המשניות להרמב"ם ז"ל (מס' מעשרות פ"ג מ"ז) בורגנים הוא מגדל שעושין לאצור הפירות והוא בנין מיוחד ע"ש הצורה - [כך הוא לשון הבית יצחק, ואולם בפ' המשנה כתוב בזוה"ל: הבורגנים, הם כמו מגדלים עשויים לשמור הדרכים]. וגם הוא אהל המיטלטל כנראה מהגמ' (עירובין ס"א) דאיכא גנבי דגנבי להו ע"ש. ומעתה כמו שבית לא הוי בית בפחות מד"א, דבפחות מזה לא דיירי ביה אינשי, הבורגנין שעשויין בצורה זו חזי לשמירת פירות, ובמקום ששכיחי בורגנים ועושין זאת במקום זה הוי בית לענין עירוב, והיינו דאמרינן בסוכה זה חזי למילתיה, דלא בעי דוקא ששומרים בו באמת, רק שיהיה חזי לשמירת פירות. וסתם בית קבוע עשוי לדירה ולא הוי פחות מד"א, וסתם בורגנין חזי לשמירת פירות והוי בית גם בפחות מד"א. ובבל דשכיחי בידקי, או ח"ל דשכיחי גנבי ואין עושין בורגנין לשמירה, לא הוי שם בית לענין עירוב, אלא במקום דשכיחי בורגנין שם בית עליה בצורה זו, ומה שהקשה (הדגומ"ר) מבית שאין בו דע"ד דליהוי בורגנין, זה אינו דאין עושין בורגנין קבוע, וגם עושין זאת בצורת בית. וכל דבר הולכין אחר תשמישו, ולא בעינן ליחדו לכך, דלא שייך יחדו רק לענין טומאה, וכו'. עכ"ל.

והאריך בזה ועיקר דבריו, דלא בעינן ששומרים בו באמת, אלא שיהיה ראוי לשמירת פירות, וסתם בורגנים ראוי לשמירת פירות גם בפחות מד"א, אבל במקום שאין עושין אותם לשמירה (כמו מקום שיש גנבים) לא הוי שם בית עליו. ועל הוכחת הדגומ"ר מבית שאין בו דע"ד למה לא יועיל מדין בורגנין. כתב דזה אינו דאין עושין בורגנין קבוע, וגם דאין זו צורת הבורגנין. ואחר המח"ר, האם הצורה

היא הקובעת, והלא העיקר הייעוד, ואכן הוא ראוי לשמירה, ומ"ש דאין עושין בורגנים קבוע, והלא אדרבה אם יבנו מקום לשומר בבנין קבוע זה עדיף שבעתיים, ואין ספק שיהיה ראוי להתעבר. ובמה שכתב קודם יש מקום להשיב על זה. אך עכ"פ מזה עולה שגם הבית יצחק פוסל בורגנים שעשו בנידון דידן, שהרי כתב דבמקום שאין עושין אותן לשמירה אין שם בית עליו. וכאן אין מי שעושה בורגנים לשמירה בודאי לא קופסאות, ועוד שהניחום במקום שאין בו על מה לשמור, ופסולים הם לכו"ע.

עו"כ הבי"צ שם, והגע עצמך בימות החורף דליכא פירות, או ליכא שומרים, האם אין יכולים ללכת ועל כרחך דמ"מ הוי בית דחזי לשמירה, וה"ה היכא שלא היו מעולם שומרים.

ומלבד דיש לחלק בין היו שומרים, ובין היכא דלא היו שומרים מעולם, הנה הגאון ערוך השלחן כתב דלא מהני בורגנים דשומרי פירות, אלא רק של שומרי העיר שהם נמצאים כל השנה ע"ש, וכדלהלן.

עו"כ שם ואולי סברתו וכו', ויש מקום לפלפל עוד בדבריו ז"ל ודי במה שכתבתי, שגם מהמשך דבריו עולה למדייק בדבריו, דבורגנים אלו שהם מונחים במקום שאין פירות ולא אילנות וכו', ואין על מה לשמור וגם אין שומרים ולא היו מעולם, לכו"ע לא מהני בכה"ג לחבר על ידם את שני חלקי העיר, או להרחיב את התחום, וע"ש בסוף דבריו שכתב וז"ל: ועיין עוד בירושלמי, משה עביד לישאל ג' בתים וג' בורגניו, ומפשטא דלישנא משמע דעביד להיתר שבת ודו"ק. עכ"ל.

ובחוברת ירושלים שחבורה הזכיר לירושלמי הזה (וגם מה שהוסיף הבי"צ). אלא שהזכירם בלי להזכיר שם החכם שהביאם ע"ש, ואולם מ"ש הבית יצחק דמשמע דעביד להיתר שבת, הנה גם אם אכן כן היה, מ"מ בודאי שהיו עשויים למטרה מיוחדת, ומשה עביד שיהיו גם לשבת, אבל בקופסאות אלו שאין להם ייעוד ולא תכלית בודאי שאין ראוי להחשיבם כלל ועיקר, ודי בזה.

ט. וראיתי בערוך השלחן (סי' שצ"ח ס"ק ט"ז) שכתב באה"ד בזה"ל, וכן הבורגנין שעושין שומרי הגינות ושומרי העיר, אין נמדדין עמה מפני שהם עראי, ודוקא במקום דשכיחי גנבי או גשמים ששוטפין אותן (ב"י בשם הרשב"א), ונ"ל דזהו בשומרי העיר, אבל שומרי גינות בכל ענין הוי עראי שהרי אין להן קביעות וזמן קצר הוא, וי"א שבורגנין שמצטרפין עמה, הוי גם באין בה ד' אמות על ד"א (שע"ת סק"ה בשם דגומ"ר) ודבר תמוה הוא, [ומ"ש בשע"ת שכן משמע בסוכה (ג' ע"ב) אין שום משמעות וכו']. עכ"ל. וכבר כתבתי לעיל שכן דעת הרשב"א ז"ל בדעה ראשונה, וכן דעת רבנו יונתן, וכן מסיק המנחת פתים.

והנה הוא ז"ל פסק כהב"י בשם הרשב"א ז"ל בפשיטות, וכ"נ שכן הוא דעת האחרונים. ועוד הוסיף מדיליה דשומר גינות אין הבורגנין שלו מצטרפים לעיר כי הוא שומר עראי. ובורגנין דמהני, הוא רק בשומר העיר שהוא קבוע כל הזמן, וגם זה רק במקום דלא שכיחי גנבי וגשם ששוטף הבורגנים. ומכלל דבריו נלמד בק"ו דאם הבורגנים לא עשויים לשמירה רק להרחיב התחום, דפשיטא ופשיטא דלא מצטרף כלל, דק"ר הוא מבורגנים דשומרי פירות, ועוד שהוא מסכים לדגומ"ר בדבריו, ואדרבא העיר על השע"ת במה שרצה להקל בפחות מד"א על ד"א, מיהו בזה המשנ"ב לא העיר על השע"ת והוא בס"ק ל"ג, וכך ציינו בהערה י"א, בערוך

השלחן החדש עם פסקי משנ"ב. והוא תנא דמסייען דהלכה כהדגול מרבבה, וכבר כתבתי שכן פשיטא ליה לחזו"א, ובעצם כן פסק המשנ"ב מדלא העיר עליו כלל. וכן פסק להדיא הגאון כף החיים סופר שם (אות כ"ד). וכן עיקר הלכה ולמעשה שכל בורגנין שאין עשויון לדור בהם לצורך שמירה וכיו"ב, אלא רק עשאוהו להמשיך התחום או לחבר בין הערים לא מהני.

ועוד שבקופסאות שהעמיד הרי"מ נ"י, יודו כו"ע דאינו כלום דאינם עשויים לכלום, רק לתוהו ומראה בוהו, ולבעלי כנף שאולי שם יקננו ושרצים יקוננו, ובודאי שגם הבית יצחק יודה באלו, שאין בהם להרחיב תחום העיר, וק"ו שאינם מחברים עיר אל כרך, והם דיברו בבורגנים שעשויים לשימוש בני אדם, רק שאינם חייבים להיות שם, משום שעשו אותם רק להרחיב את תחום העיר, ולא באלה.

וכבר כתבתי לעיל שזה נלמד בפשיטות מהדין דבית כנסת וכו', דלא מצטרף לעיר אלא כשיש בה דירה לחזנים וכיוצ"ב. ושכן מבואר גם בחזו"א וכנ"ל. ולעיל הזכרתי דהאז"ז (ס' קס"ב) כתב כן להדיא.

י. ואשר ע"כ לא הבנתי מ"ש חתני הרי"מ נר"ו בקונטרסו ירושלים שחוברת, שהביא דברי החזו"א שגם הוא כתב בגודלו, ללמוד מבית כנסת ובית אוצרות שאם אין שם בית דירה לא מצטרפים, וא"כ הני בורגנים שאינם עשויים לדירת אדם לא מהני, והם גרועים ודאי מבית כנסת, וכתב שם (עמוד ג') ד"ה ומש"כ החזו"א, וז"ל, הנה י"ל דבית אוצרות והעצים וכן בית הכנסת, אינם עשויון מעיקרא לדירת בני אדם, ומש"כ פטורים ממזוזה, דלא עומדים לדירת בני אדם, משא"כ בורגנין חזי למילתייהו להיות בהם שומר, ואעפ"י שאינו נמצא שם בפועל, מ"מ מכיון שעומד לכך או שנעשה ע"מ כן, מהני וכ"ש היכא שיש בו ד' אמות על ד"א ועשוי לשם דירת אדם, הרי זה חייב במזוזה, ודי בזה שהוא ראוי לדירת בני אדם דיש בו שיעור בית דירה מקרי בית, וא"צ שיהיה בו חשמל ומים ושאר תפוקי בני נשא, אלא כל שיש בו שיעור דירה הרי זה בית. וכו' עכ"ל.

ואחר המחילה יש כאן דבר שלא הובן, שמדבר ע"ד הדגומ"ר שהובאו בשע"ת ופסקו החזו"א ג"כ, שכל שאין הבורגנים עשויון לצורך השומר אלא רק להרחיב התחום לא מהני, ולמדו מאוצר ומבית כנסת וכנ"ל. והוא מחלק דשאני ביכ"נ שאין עשויים מעיקרא לדירה, אבל בורגנין עשויים שידור השומר, ונשכח ממנו מתוך להיטות הכתיבה, והרצון לעשות כל ירושלים עיר אחת לפחות יום אחד, שאנו דנין על בורגנים שלא עשויים לשומר וכמו אלה שעשה הוא עצמו, שאין שומר ואין על מה לשומר שם, לא שמירת פירות ולא שמירת העיר, רק הביאם לפסוק דין הפורים כדעת החולקים על מרן בעל יביע אומר זיע"א, שאינם סומכים על אימרתו בזה, אלא שלא פירשו שזה נגד מרן בעל יבי"א ע"ה, והיה לו לומר שהוא מהגדולים החולקים ולא צריך לטרוח לבנות קופסאות גדולות שיש מהם שיש בהם ארבע אמות, ועלולים להטעות את אלה שנוהגים כמרן יבי"א לכל אשר יכתוב או יאמר, מבלי לסטות ימין או שמאל, ורבים הם מאד, שלא נמצא בדורות אלו מי שנתפשטו פסקיו, כמו מרן ע"ה, הן בספריו, והן ע"י בניו הלא בספרתם. ועוד ספרים רבים שמלקטים מתוך פסקיו ומשקים לרבים. ומי שרוצה לחלוק צריך לבאר שיחתו ולא ישחית, שלא יכשיל הרבים ח"ו. כי רבים עתה המתקוממים על דברי מרן זללה"ה, ומצוה רבה ליישב דבריו ולחזקם, וכמו שהיה אומר הוא עצמו ע"ה על דברי מרן הבי"ז ז"ל, שמצוה רבה לחזק ולקיים דברי קדשו. וגם אם אינם חולקים רק טוענים שיש שינוי במציאות צריך ישוב הדעת וכובד ראש, ולא

במהירות ובעיון רופף ח"ו. וגדולים צדיקים במיתתן יותר ויותר, ועוד יתפשטו דברי מרן מלכא ע"ה ושפת אמת אשר היה בפיהו תיכון לעד, ועמלו בתורה היה לאין חקר, ולא לפי מצב הדור, כי מלאך ה' צבאות הוא, ואדרבה עלינו לחזק את הרבים שלא יזוזו מדברי מרן מאור ישראל, בכל מכל כל, וזכותו מוגן לנו.

ועוד דידוע שלמחרת הפורים לא יהיו עוד שם, והוא יודע את זה טוב מכל אדם אחר, והודה שגם עתה מונחים בלא רשות ונגד הרשות, וא"כ גם עראי אין כאן. דכנטול וגזוז דמי, וא"כ במה זה שונה ועדיף מבית כנסת, דאפי' היה בנין גבוה עצום ורב, ומתפללים בו בקביעות מאות אנשים השכם והערב בכל יום תמיד, לא מהני עד שיהיה בו בית דירה, ואין בזה מחלוקת, ואיך תועיל קופסת עץ שעשויה לרגע ולאחזית עינים, ירחם ה'.

גם מה שכתב שא"צ שיהיה בהם חשמל ומים ושאר תפנוקי בני נשא, אלא כל שיש בו שיעור דירה וכו', הנה בימינו אין אלה תפנוקים כלל, אלא דברים ההכרחיים והנחוצים ביותר ושויים הם לכל נפש, ואין אדם שיזור בלא זה, ק"ו במקום מבודד בלב יער וחיתו ארץ, ואולי גם בזמנם היה לו לשומר דברים מינימלים, מלבד זה ששומר הגינות שמחוץ לעיר מן הסתם אין זה איש רגיל כלל, ומאחר והוא דר שם ועשו הדירה לשומר הזה, והשומר עומד שם בשביל שמירת הפרדס והכרם ואוצרות תבואה ויין, בזה אמרו שזה בית דירה יקרא, ומהני. אבל זה שעשוי לשאיה ולשממה, באין שומר ואין על מה לשמור, איך יהיה זה עדיף מביהכ"נ, ואיך נקרא לזה בית דירה.

ונדמה שלקחו דברי הגמ' והרמב"ם וטוש"ע שכתבו, שצריך להיות בו שיעור ד"א על ד"א, ובלי זה לא מיקרי דירה, וקבעו שכל קופסה של ד"א על ד"א היא בית דירה, ואין הדבר כן, אלא בעיני בית דירה שהוא בית שדרים בו בנ"א, ובית זה בעיני נמי שיהיה בו ד"א על ד"א, אבל כשאינו עשוי לדירה כלל מה יתן ומה יוסיף שיש בו ארבע אמות על ארבע אמות, והעיקר חסר.

יא. עו"כ הרי"מ נר"ו שם (עמוד י"א) ולכאורה יש קצת ראייה להבית יצחק ומנחת פתים, (וכבר כתבתי שבדבריהם מפורש לפסול אותם בורנים שעשו בנידון זה). מעירובין (נ"ה ע"ב) דדי בג' מחיצות בלא גג, או בגג עם שתי מחיצות בלבד, ואעפ"י שלא עשוי ללינת לילה כלל, וגם אינו מקום פיתא ברוב ימות השנה, מ"מ מתעבר עם העיר. ולפ"ז כ"ש בורגנין דמתעברין עם העיר וק"ו בבית שיש בו ארבע על ארבע, ואמנם בדברי החזו"א נראה דלא מהני הזמנה לדירה אלא צריך שיהיה בה בפועל מקום לינה ופיתא, עכ"ל.

ודבריו תמוהים בזה, שהתעלם מהדברים שהם כמפורשים, ודי לציין לשון הטור בזה שכתב וז"ל, היה בתוך ע' אמה וד' טפחים בית, אפילו נהרס שלא נשאר בו אלא ג' מחיצות בלא תקרה וכו'. הרי מבואר שדין זה של שלש מחיצות, איירי שהיה שם בית רגיל ונהרס, ובזה אמרו שאם נשאר בו ג' מחיצות בלא תקרה, עדיין לא בטל ממנו שם דירה שהיה עליו כשהיה שלם, ובודאי שא"א לומר על זה, שאינו עשוי לדירה כלל שיחול עליו שם דירה ויתעבר אל העיר, עד שמדידת התחום של העיר תתחיל מזה.

וכ"כ להדיא הגאון ערוך השלחן (אות ט"ז באה"ד) ודע דמהטור משמע לי דהך דשלש מחיצות שאין עליהם תקרה, ושנים שיש עליהם תקרה, זהו כשבאו מבית

שנחרב ע"ש. אבל ב' מחיצות שאין עליהן תקרה אעפ"י שדרים שם, והגשר וכו', כל אלו וכיוצא ב' אין מצטרפין עמה, וכן הבורגנין שעושין שומרי גינות ושומרי העיר אין נמדדין עמה מפני שהן עראי, וכו' עכ"ל. [וכבר הבאתי לעיל דבריו בענין הבורגנין ע"ש]. ושור"ר באור זרוע (סי' קס"ב ד"ה וכבר היו בני אדם), שגם הוא כתב כן במפורש. ע"ש.

ואיד מביא ראיה מדין ג' מחיצות וכו' לדחות דברי הדגומ"ר והשע"ת שהביאו והסכים עמו, מדין בית שהיה בית דירה גמור ונחרב, דאמרו שכל זמן שנשארו בו ג' מחיצות עדיין שמו עליו. ואתמהה. וכאמור גם ערוה"ש ומשנה ברורה וכה"ח הביאו הדגומ"ר, שאם הבורגנין נעשו רק להרחבת התחום לא מהני ולא מצטרפין אל העיר, ולא הזכירו שום דעה אחרת וגם לא העירו מאומה על זה. וזה ברור וכמ"ש החזון איש ג"כ.

ואשו"ר בטור החדש (הוצאת המאור) בהערות וביאורים שם (הערה 1) שציין לערוך השלחן הנז', דמשמע מהטור דהנך ג' מחיצות הם, נשארו מבית שנחרב. ושכן כתב במנחת ישראל (עירובין שם) דהטעם דשלוש מחיצות בלי תקרה מתחברין עם העיר, משום שפעם היתה עליהם תקרה ועכשיו הם חריבות, אבל אם מעולם לא היתה עליהם תקרה, אינן מתעברות, דמידי דחזי לדירת אדם בעיניו. ע"כ.

יב. ועיין עוד בחוברת הנזכרת, (עמוד י"א ד"ה וע"ע) שהביא הגמ' דעירובין (נה:): ת"ש אלו שמתעברים עמה, נפש שיש בה ארבע אמות על ארבע אמות, והגשר והקבר שיש בהן בית דירה, וביהכ"נ שיש בה בית דירה, וכו', והבורגנין שבה והבית שבים הרי אלו מתעברין עמה, וכו'. ופירש"י נפש בנין על קבר וסתמא לדירת שומר הקבר עביד, הילכך אע"ג דלא דייר ביה בית דירה הוא, וביהכ"נ סתם ביהכ"נ לא לדירה עביד, הלכך אי לית בה בית דירה לחזן הכנסת, לאו דירה הוא ע"ש. ומבואר שכל שנעשה מתחילה עבור בני אדם אע"ג דלא דייר בה מ"מ שם בית דירה עליו ומתעבר עם העיר. וכו"ל מהגמ' שם דאמרי, והבית שבים דמתעבר, למאי חזי, א"ר פפא בית שעשוי לפנות בו כלים של ספינה, והנה כל הני לאו לבית דירה, וכו'. עכ"ל.

ואם רצה להביא ראיה שכל בית שנעשה לשם דירה, אפ"ל שעכשיו לא דרים בו מצטרף לעיר די להזכיר דברי רש"י הנז', ושכ"כ המג"א והמשנ"ב ושאר אחרונים, וכבר הערתי שהרב כה"ח כתב משם מג"א אפ"ל שאינם דרים בה עכשיו, ואם כי כתבתי לעיל שאני צריך לברר מנין לוקחה זאת, עכ"פ הבית עשוי לדירה בלי ספק.

אך מה שהוסיף וכתב וכו"ל מדברי הגמ' שם דאמרי והבית שבים, וא"ר פפא עשוי לכלים שבספינה, ולמד מזה דאע"ג דאינו עשוי לדירה מצטרף. אינו נכון, דאם כדבריו נמצאו הדברים סותרים זה את זה, דבכל הדברים אמרו והוא שיש שם בית דירה, ואילו בית שבים א"צ שיהיה עשוי לדירה, ומאי שנא בית זה, מכל הבתים. ובע"כ צ"ל דגם בית שבים עשוי לדירה שיושב שם אדם כל הזמן. וכשמגיעים ספינות לחוף עולה לספינה ופורק ומכניס הסחורה לאותו בית, או שהמלחים מורידים הסחורה ודרים שם איזה ימים מעמל העבודה והדרכים, ושוהים שם עד שבאים לפנות הסחורה להביאה אל מחוז חפצה. ואפשר שכל ספינה שמגיעת שם עושים כן עד שנמצא שברוב הימים דרים שם אנשים.

ושוב התבוננתי בלשון הגמ' שם וראיתי שהגירסא היא כך, ת"ש אלו שמתעברין עמה נפש שיש בה ארבע אמות על ד"א, והגשר וכו', ובית הכנסת שיש בה דירה

לחזן, ובית וכו', והבית שבים, הרי אלו מתעברין עמה. ואלו שאין מתעברין עמה נפש שנפרצה וכו', וביהכ"נ שאין לה בית דירה לחזן וכו', והבית שבספינה, אין אלו מתעברין עמה. ע"כ. ונמצא דכל מה שנאמר ברישא שמתעברין עמה, חזר ואמר עליהן בסיפא שלא מתעברין, וההבדל ביניהם הוא שברישא מיירי שיש להם בית דירה, ובסיפא מדובר כשאין להם בית דירה, כגון ביהכ"נ שאם יש לו בית דירה מתעבר וכאמור ברישא, וכאשר אין לו בית דירה לא מתעבר ובזה מיירי בסיפא, וכן בכלום, וכשנתבונן מעט נראה שדירה שבים שנאמרה ברישא, נאמר כנגדה בסיפא דירה שבספינה, ולכאורה יש להעיר שגם בזה היה צריך לומר אם יש בית דירה או אין בית דירה, ויכול לחלק בדירה שבים עצמה וכן שבספינה עצמה, שאם יש בית דירה לא שנא בים ולא שנא שבספינה, מתעברין עמה, ואם אין לה בית דירה בין בים ובין בספינה לא מתעברין עמה. ולמה חילק בין בית שבים ובין בית שבספינה, ולענ"ד נראה דשתייהן יש בהם דירה ודריים שם, ומש"כ קרי להו בית סתם, לא בית כנסת ולא אוצר ולא בית הכלים אלא בית סתם, וסתם בית הוא עשוי לדירה, ומן הדין דשתייהן היו צריכין להתעבר עמה, אלא שבית שבספינה אינו עומד בתחומה של עיר. וכמ"ש רש"י ז"ל, בית שבספינה, לא קבוע ליה דוכתא, פעמים שהוא בתוך שבעים לעיר ופעמים שאינו. עכ"ל. כלומר דמן הדין גם בית שבספינה היה ראוי להתעבר עם העיר, אבל הוא נוסע ומתנייד, נמצא דשתי הבתים כהדדי הם, וידוע שבית שבספינה הוא בית דירה ודריים בו המלחים, לרגל המלאכה ולרגל הצרכים הרבים אליהם נקראים בכל עת, אלא שאינו עומד תדיר תוך שבעים אמה, אבל זה שבים כיון שהוא עומד קבוע תוך שבעים אמה, ויש בו דיירים וכנ"ל, ע"כ הבית הזה מתעבר עם העיר,

והרי"מ נר"י שם כתב (בעמוד י"ב) ז"ל: ואין להקשות מאוצרות שבשדה ששינוי בסוגיא שאינו מתעברות עם העיר, וא"כ אמאי הבית שבים שהוא עשוי לפנות בו כלים שבספינה, מתעבר עם העיר, דשאני אוצרות שבשדות שהם כמתבנים לאחסן בהם התבן והקש ושאר ירקות, וכן יש אוצרות זבל כדתנן בשביעית, וע"כ אוצרות שבשדות עשויין באופן עראי ורעוע ואין מתעברין עם העיר, משא"כ הבית שבים אעפ"י שהוא מחסן לצרכי הספינה מ"מ הוי בית לפנינו, וצ"ל דמחסן מעבר את העיר, וא"צ שיהיה בית דירה, וכו'. עכ"ל. ורוב ההתלהבות לחבר העיר רמות עם ירושלים, מיישבת הכל. וקשה לו ממחסן למחסן ותירץ דזה רעוע וזה לא רעוע, וזאת לא ידעתי מנין לו, ולא קשה לו על מסקנתו שמחסן א"צ בית דירה, ואילו ביהכ"נ אפילו גדול וחזק ומבוצר, כן צריך בית דירה, ואם אין בו בית דירה לחזן הכנסת, אינו מתעבר. ואין בזה מחלוקת, ואם כל ההבדל הוא חלישות המבנה ורפיונו בית כנסת שבנוי בכל חוזק וגדול מאד, למה לא יתעבר גם בלי בית דירה, ואין פותר ואין סותר. והדבר פשוט לענ"ד כאשר כתבתי ואין צורך לחזור על הדברים עוד.

יג. עו"כ הרי"מ נר"י, להסתייע מדברי גדול הגאון הנודע בעל אור לציון זצ"ל, והוא בשו"ת אור לציון ח"ד (פרק נ"ה עמוד שד"ד ד"ה ולענין שכונת הר נוף) שכתב, שבמשך הזמן העידו שהתחברה ע"י מבני תעשייה, מחסנים, וגן ילדים וכדומה, וכתב ז"ל: ונראה שמחסן מחבר את המקום אפילו אם לא ישנים בו, וכדין בית האוצר שמבואר בשו"ע י"ד (סימן רפ"ו ס"א) לענין מזוזה. ונראה ברור שאף לענין עיבור דינו כן, שמצינו שדימו דין מזוזה לענין עיבור בסוכה [ג' ע"א], בית שאין בו ד'

אמות על ד"א פטור מן המזוזה וכו', ואין עושין אותו עיבור בין שתי עיירות וכו', ע"ש. וכן בתי חרושת מצטרפים כשעובדים יום ולילה, וגם כשלא עובדים שם בלילה, הרי מונחים שם סחורות וכדו', ועשוי הוא לכך, והוי כבית האוצר שחייב במזוזה, וכמ"ש לעיל. ואולם בית שבנו אותו ועדיין לא נכנסו בו הדיירים, אינו מצטרף אלא אם יש בו שומרים שישינים שם.

אולם בתי ספר וגני ילדים יש להסתפק בהם, שכיון שנמצאים שם ביום בלבד, הוי כחננויות שבשוקים, שכתוב בש"ע שם (סימן רפ"ו סי"א) שפטורים ממזוזה, ע"ש. אא"כ לומדים שם בלילה דאז הוי כדירת קבע, והגם שיש בגן הילדים רהיטים וציוד, לא דמי לבית האוצר שחייב במזוזה כמו שנתבאר לעיל, דשאני בית חרושת שעשוי לכך, כי נועד לתעשייה וגם לשמירת סחורות. משא"כ גן ילדים שעשוי רק לשימוש הילדים, וגם הציוד משמש את הנמצאים שם, דלא כבית האוצר שהמקום משמש את הציוד, ומשאירים בגן את החפצים בלילה רק משום שקשה לקחתם כל יום לבית, והוי כחנות שמוכר בו ביום, ובלילה אורז הכל ומשאירה ריקה, שפטור ממזוזה.

ושו"כ אלא שאף לענין מזוזה יש מחלוקת הפוסקים בזה, ראה בט"ז שם (סק"ו), ופ"ת שם (סק"ו), ובשו"ת רב פעלים ח"ב (חיו"ד סי' ל"ו), ובגן א"ח שנה שניה (פרשת כי תבא אות כ"ב) ע"ש.

וגם שיש לדון שאפשר שלענין עיבור מצטרף גם מה שאינו חייב במזוזה, וכמו שמצינו לענין בורגנין שא"צ שיהיו ד"א על ד"א (ראה רשב"א סוכה ג' ע"א) ובדגומ"ר סימן שצ"ח ס"ו, ובחזון איש סימן ק"י סק"כ) אעפ"י שבמזוזה בעיני ד"א על ד"א, כמבואר בשו"ע (סי' רפ"ו סי"ג) ויש לדון בכל זה, ומשו"כ נראה שמקום שיש בו ספיקות אלו, יקראו בי"ד בברכה, ובט"ו בלא ברכה. עכ"ל.

ולפני שאדון בדברי גדול הוא הגאון המפורסם בעל אור לציון בדבריו הנז'. היה לו לכב' הרי"מ נר"ו, לראות מה שכתב שם מעט קודם (באותו עמוד ד"ה וכן אין לסמוך) שכתב וז"ל דבשכונת רמות אין לסמוך לקרא בט"ו, כל זמן שאין רצף בתים, מחמת שרואים מרמות את נבי סמואל, שמקובל שמקום זה, הוא קבר שמואל הנביא ע"ה, וכתוב בשמואל א' (פרק כ"ה פסוק א'), ויקברוהו בביתו ברמה, וראה גם שם בפרק כ"ח פסוק ג', ובמצודת דוד שם, ולסמוך ע"ז שרואים מקום זה מרמות, שכן יש בזה כמה ספיקות ומכלל ספק לא יצאנו, ואין להחשיבו כנראה לכרך, ויקראו שם בי"ד עד שיהיה רצף בתים לירושלים, ודי לקרא שם בי"ד בלבד כמו שנתבאר, (אלא א"כ רוצה לקרא גם בט"ו בלא ברכה, כדי שלא יראה כזלזול במי שהורה שקורין שם בט"ו). עכ"ל.

הנה כתב פעמים עד שיהיה רצף בתים מרמות לירושלים, וענין הבורגנין לא נעלם מעיניו, שהרי הזכיר בורגנין כמה שורות אחרי זה וכנ"ל, וכשבא לדון למעשה ולפסוק בדין רמות, הצריך רצף בתים עד ירושלים, ומהדברים מפורש שהוא סובר שיש לקרא רק בי"ד בלבד, ורק מי שרוצה לכבד את בעלי ההוראה שהורו לקרא בט"ו, יקרא ביום ט"ו בלי ברכה.*

* מורינו הרב שליט"א הוסיף לדון בדין בית למזוזה ובדברי מרן בעל אור לציון, והאריך והרחיב בזה, ונשאר במסקנתו זו המובאת כאן הלכה למעשה

הרה"ג
רבי שניאור ז. רווח
שליט"א

רב במ.א גזר ויו"ר המכון
למצוות התלויות בארץ

ברכת הנהנין על פרי החמוציות

מוצאי עשרה בטבת תשע"ו

לכבוד

הרה"ח יוסף שטיינברגר הי"ו
שלום וברכה!

ראיתי את התקציר שכתב כבודו לתלות את הברכה על פרי החמוציות, במחלוקת הפוסקים מחמת גובה האילן של פרי זה וכמבואר במשנ"ב סי' רג (ס"ק ג). ומיד השבתי לכבודו, שאין כן הדברים וברור ופשוט שאין לגובה האילן שום השפעה על הגדרת העץ אם יהיה דינו כאילן או כירק, הן לגבי ערלה והן לגבי ברכה. ומחלוקתם הייתה מחמת דין אחר, ונבאר הדברים להלן, והלכה למעשה בימינו ברור שדינם כאילן לכל דבר, ונוהג בהם ערלה, וברכתם הוא העץ.

ואבאר את שיחתי, הנה בתשובות שפירסמנו בס"ד הארכנו ביותר בסימנים להגדרת עץ, והתפרסמו התשובות בחלקת השדה בכרך הראשון, השלישי, וגם בחלק הרביעי הנד"מ הארכנו ביותר גם על פירות חדשים שזה מקרוב הגיעו לארצינו הקדושה כגון גוג'י ברי ועוד. ומנינו שם כמה טעמים חשובים שעליהם אפשר לסמוך לכתחילה אם להגדיר את הצמח כאילן או כירק, אולם דבר ברור הוא להלכה שצמח שיש בו כל סימני אילן אולם הוא שפל ונמוך ביותר, איננו סימן להגדירו כירק ולפטור בו דין ערלה. שהנה אמנם סימן זה שעץ שפל מין ירק הוא, כתבו רש"י עמ"ס סוכה (דף ל"ה ע"א בד"ה חייבין) על דברי הגמ' שם שפלפלין חייבין בערלה וז"ל: דלא תימא מין ירק הוא, מפני שהוא עץ שפל כמין רותם, שאינו גבוה מן הארץ, עכ"ד. ואמנם בתוס' שם בד"ה ללמדך הקשה על רש"י וז"ל: וקשיא דלא בהכי תליא מלתא וכמה עצים שפלים הם שיש להם תורת אילן? ולכן ביאר התוס' בדרך אחרת. והנה היה מקום לומר שלכאורה נראה כדברי התוס' מסוגיא בגמ' בסוטה (דף מג ע"ב), לגבי אילן שגודלו לעולם פחות מטפח, שיהיה חייב בערלה גם אחרי שנות הערלה מפני מראית העין, וא"כ לכאורה מוכח שגם אילן שפל נוהג בו ערלה. וכך כתב להוכיח דין זה מסוגיא זו הרב נשמת אדם בכלל נא סוף אות ז. ואמנם מצינו להרב המני"ח בהגהותיו על שו"ת הלק"ט בח"א סי' פג, שכתב להוכיח מסוגיא זו להיפך, שאדרבה מהא שנאסר רק משום מראית העין מוכרח שאין זה מעיקר הדיו, ובאמת מעיקר הדין גפנים שהם פחות מטפח אין נוהג בהם ערלה. אולם כבר השיבו על דבריו רבותינו האחרונים, שההיפך הוא הנכון,

ואפשר שמה שכתוב "מראית העין" הטעהו, שהרי ענין מראית העין הולך על אחר עבור שנות ערלה, אולם בתוך שנות ערלה כו"ע לא פליגי שנוהג בו ערלה מן הדיו, ופשוט.

ולעני"ד ברור שגם רש"י הכי ס"ל, אלא שרצה רש"י לומר מה הצד בכלל לפטור מערלה, על כך אמר שההשוואה אל שאר ירקות זה ענין השפלות, אולם גם לדבריו אין זה סימן הלכתי אלא דמיון מציאותי, אך לא שבפועל זאת ההכרעה. ובאמת אמרתי כך גם לבאר את דברי רבינו הרב חיד"א שכתב בספרו מחזיק ברכה בסי' רג אות ב' דין ג, על צמח הפריזיס [=פטל, ראה בספרי עץ השדה פ"ג סי"ג ובהערה שם], שהוא ירק, ואחרי שביאר הדברים, הוסיף "ועין רואה שהוא ירק שפל מאד, ובכי האי גונא לא נסתפק אדם מעולם שהוא ירק" ועי"ש. והנה הרב חיד"א כתב את דבריו על תשובת הרב מאמר מרדכי, ובספר דברי מרדכי [שהוא תשובות על השגות המחבר"ר] השיב בתשובה לחיד"א ובתו"ד כתב, שאין סימן זה נכון כלל להלכה, ולא למראה עינינו נשפוט, ומה לי אם הוא נמוך הרבה, ולא הזכירו הפוסקים סימן זה כלל. ושוב הביא שם את דברי המני"ח שהזכרנו לעיל, וכתב שיש לדוק איפכא, וגם הוא לא סמך על סברא זו אלא לסניף בעלמא, יעוי"ש. עכ"ד. ובאמת לעני"ד אין להעמיס על על הרחיד"א זצ"ל שכוונתו שעץ שפל הוא סימן מובהק להכריע שהוא ירק ואין בו ערלה, אלא כל כוונתו על דמיון מציאותי, כלומר שזה עץ שיש בו כל תכונות ירק מצד הדמיון במציאות הכללית, ואפשר גם שהשפלות שלו מסמנת על דברים נוספים שהם כן סימן מובהק, וכמו שביארתי שם לגבי צמח הפטל, יעוי"ש.

ומה שהבאת מהמשנה ברורה, חשוב להבהיר שכמבואר לעיל שאדרבה דעת החי אדם שאין גובה האילן חשוב כלל כסימן ואדרבה אם שאר התנאים יש בו, אז דינו כעץ גם לגבי ברכה. וכך הביא שם שאכן זה דעת המג"א ועוד, ורק ציין שעל הפרי המסויים שהוא דן עליו [היאגדע"ש השחורים], העולם נוהג לברך אדמה, ומיד מסביר את דבריו שזה מחמת שהפרי הזה לא נחשב כל כך, אך לא מחמת גובה האילן. ואמנם כאמור דעת המג"א שהם כן נחשבים גם לענין ברכה, וכן פסק בשו"ע הרב (ס"ב) ובסידור (בסדר ברכת הנהנין).

נמצאת למד, שלהלכה ולמעשה אין אחד שכתב לברך על אדמה מחמת גובה האילן, וכאמור אין טעם זה נחשב כלל להלכה כסימן להגדרת צמח, לא לענין ערלה ולא לענין ברכה. וברור ופשוט שבמקרה דידן שצמח החמוציות, נותן כמה שנין מאותו גזע, ואינו נותן תוך שנה מזריעת הגרעין, ואינו יורד באיכות ובכמות של הפרי, הרי שכל סימני פרי עליו, ונוהג בו ערלה, וברכתו העץ.

ואמנם הביאו באחרונים בספרי הברכות של חכמי דורינו את דעתו של מרן הגרש"א זצ"ל [כפי שהביאה בספר ותן ברכה], שיש לברך בופה"א על חמוציות, וברור ופשוט שכל זה היה מחמת שבזמנו לא הכירו מצמח זה כלל וחשב לדמותו לנז' במשנ"ב שאיננו חשוב כפרי, אולם בימינו ידוע ומוכר פרי זה ותכונותיו הבריאות בכל העולם כולל ייבוא מאסיבי לארץ הקודש, וברור שנחשב כפרי חשוב וברכתו העץ. ולא נכון עשו מחברי הלוחות השונים בזמנינו שנגררו לומר שברכתו אדמה, כי כאמור אין מחלוקת על כך שהפרי הוא עץ, ועל חשיבותו אין לדון כלל בימינו אנו. [ומה שראיתי שיש כתבו שיש לברך שהכל, כיון שהוא ממותק, הנה לעני"ד זה טעם קלוש ביותר כי הרי גם טבעי הוא נאכל בכל העולם, ולא רק מעובד, ואדרבה חמוציות טבעי הוא מועדף על רבים שאינם רוצים תוספת והגם שהוא

חמוץ נוח להם בזה. ופשוט שאף אם מוסיפים סוכר אין הברכה משתנה כל שנשאר בשלימותו וכמבואר באו"ח סי' רב סי"ג וראה במשנ"ב שם ס"ק ס"ח].

העולה לדינא: החמוציות מין אילן הם לכו"ע, ואילן שפל איננו חשיב כלל כסימן להגדרת צמח אם אילן או ירק הוא נחשב. ובזמנינו, שהחמוציות נפוץ בכל העולם, אין חולק שלהלכה יש לברך עליהם העץ, ומה שנגררו בלוחות של הברכות וכתבו שיש לברך אדמה, לענ"ד לא נכון עשו, ובימינו יש לברך את הברכה הראויה והיא בורא פרי העץ, [וגם סוגי החמוציות שממתקים עם סוכר, אין הברכה משתנה]. ובספר ברכה נאמנה לידידי הגרי"נ שליט"א הביא בלוח הברכות שלו שי"א האדמה אולם יותר נכון לברך העץ, והביא בהערה 48 שם שכן דעתו של מרן הגריש"א זצ"ל שיש לברך העץ, ובשפלנו זכר לנו והביא גם דברינו ששאל מאיתנו בעבר ואמרתי לו שברור להלכה שבימינו ברכתו העץ.

כ"ז הנלענ"ד הקלה והי"ת יצילנו משגיאות, וימ"ן.

בברכה

שניאור ז. רווח

ירושלים – המשותפת לכל שבטי ישראל

הגדרת הבעלות והשימוש בבתים ובחצרות בירושלים לדיירים ולעולי הרגל, וההשלכה למצוות התלויות בארץ שם

הקדמה: סוגיית הבעלות והקנין על הבתים והחצירות בירושלים [עד לאחר גלות עם ישראל מארצו לאחר חורבן בית שני] נתונה למחלוקת תנאים האם ירושלים נתחלקה לשבטים או לא [יומא יב., מגילה כו., ב"ק פב:]. מעמדה של עיר הקודש ירושלים כמרכז הרוחני, ההלכתי, ואף השלטוני של כל ארץ ישראל ועם ישראל בכל מקום שהם, יצר מצב שבו כל ישראל היו נמצאים בירושלים מספר פעמים בשנה, ובפרט בימי העליה לרגל במועדים, ועל כן לבעלות שם היתה נפ"מ מעשית לכל ישראל בכל זמן, כגון, היכן שהו עולי הרגל, האם יכול בעל הבית בירושלים למנוע מאורחים להשתמש בביתו או בחצירו. האם פירות שגדלו ברשותו שייכים לו, או שכל עובר אורח יכול ליטלם. האם יכול בעה"ב להשכיר את ביתו. ועוד שאלות רבות.

להגדרת הבעלות על הקרקעות של ירושלים ישנם השלכות הלכתיות חשובות הנוגעות לא רק לבעלות הממונית, אלא גם למצוות ולדינים כלליים [כמבואר בגמ' בב"ק שם, ובמקומות נוספים], וגם למצוות התלויות בארץ, כגון לגבי ערלה באילנות שגדלו בירושלים, כפי שיובא להלן, וכן לגבי חיוב תרומות ומעשרות ומתנות עניים בפירות שגדלו בירושלים [ואף שנאמר בתוספתא בנגעים פ"ו ובב"ק פב: שאין עושים בה ואין מקיימים בה גנות ופרדסים, מ"מ מוכח שהיו אילנות בירושלים, כמבואר בירושלמי בערלה שיובא להלן, וכן ראה במעשרות פ"ב מ"ה, ומע"ש פ"ג מ"ז, וגמ' שבת סג. ור"ה כג. ושמא יש ליישב שאין בכלל האיסור אילנות פרטיים, אלא רק גנות ופרדסים. וברוך שכיוונתי בזה לדברי הגרש"ז אורבך, מובא בהליכות שלמה סוכות פ"י הערה 63. אמנם צ"ע מלשון הרמב"ם בפ"ז מהל' בית הבחירה הי"ד שכתב "ואין מקיימין בה אילנות...". ובמנח"ש ח"א סי' נא אות א תי' עוד שנפ"מ לפירות שברשות גוי, או בעציץ נקוב. ועוד יש לדון בזה, ואכ"מ. ומ"מ ברור שהיו אילנות בירושלים, שנו"נ בדינם], וכן לפירות שגדלו חוץ לירושלים אלא שראיית פני הבית שלהם, האוסרת משום טבל, היתה בבית בעליהם שבירושלים. וכן להיפך, מי שאינו גר בירושלים ומכניס לירושלים את פירותיו שלא ראו את פני הבית, וכפי שיתבאר בעז"ה.

ומכח מה שנעלה שהגדרת הבעלות יוצרת השלכה ונפ"מ גם למצוות אלו, נוכיח גם כיצד היה היחס ההלכתי בין הדיירים בירושלים לבין האורחים עולי הרגל לגבי השימוש בבתים ובחצרות בכלל.

בזה"ז שחרב בית המקדש וגלו ישראל מארצם נוקטים הפוסקים שיש בעלות על הקרקע בירושלים. וכ"מ מהכפתור ופרח פ"ו שכתב בדין שאין משכירים בתים בירושלים: "מסתברא שאינו אלא בזמן הבית". וראה במהר"י קורקוס בהל' בית הבחירה פ"ז הי"ד שדן בדבריו, וכתב הטעם שבזה"ז אינו נוהג: "שהארץ ביד גוים, וישראל הדר בה פורע שכירות לגוי או קונה אותה מהגוי ודאי אינו מחויב להכניס לביתו... וכ"ש שאין חיוב עליה לרגל...". ובס' עיר הקדש והמקדש ח"ג פ"א אות ז' כ' שדין ירושלים לא נתחלקה לשבטים אינו שייך בזמנינו, "שדין זה נאמר בירושלים הבנויה בשביל הלאמת הקרקע לכל צרכי הלאום בזמן שלכלל ישראל היה דרוש, כמו בזמן העליה לרגל, ואינו שייך לזמנינו". אמנם מהרה יבוא משיח צדקינו ויבנה בית המקדש, וירושלים תשוב לתפארתה, ותהיה המרכז הרוחני, ההלכתי והשלטוני לכל ארץ ישראל ועם ישראל בכל מקום שהם, יתכן שתשתנה הלכה זו, וישוב המצב להיות כפי שהיה בזמן המקדש, וכפי שיתבאר להלן.

הערה: הגדרת גבולות העיר ירושלים שעליה נסובים דברינו שנויה במחלוקות שונות, והרחיבו האחרונים בכך. ומאחר שאין זה נושא דברינו לא נאריך בכך, אלא נגדיר שבכל מקום שזכיר ירושלים כוונתינו לאותם מקומות שנחלקו בהם התנאים האם ירושלים נתחלקה לשבטים או לא.

א. במשנה במסכת ערלה פ"א משנה ב נאמר: הנוטע לרבים חייב בערלה, ור' יוסי פוטר. לפי פשוטו הנוטע לרבים הוא הנוטע בחצירו לצורך רבים, ובזה נחלקו האם יש דין ערלה על האילן, או שלמדים מהפס' "ונטעתם כל עץ מאכל" שרק נטיעה לצורכם מחייבת, ולא נטיעה לרבים [ומש"כ בהמשך המשנה שבנוטע ברה"ר חייב, ולא נחלקו בזה, מפרשים שהוא הנוטע ברה"ר לצורך יחיד. ובנוטע ברה"ר לרבים י"א שגם בזה נחלקו, ובירושלמי מובאת ברייתא בשם רשב"א שברה"ר לרבים לכו"ע פטור. אמנם להלכה פסקו הרמב"ם והשו"ע שבכל נוטע לרבים חייב]. וכן פ' הרמב"ם ומפרשים נוספים.

אמנם בירושלמי [וכן הביא ופירש הר"ש את המשנה] מבואר שההבנה הפשוטה בפירוש הנוטע לרבים היא לנוטע בירושלים, ועל כן מקשה הירושלמי שמוכח שחכמים המחייבים בערלה סוברים שירושלים נתחלקה לשבטים, וא"כ הנוטע שם אינו נוטע לרבים אלא לעצמו, ואילו ר' יהודה שפוטר סובר שלא נתחלקה לשבטים, וכל הנוטע שם נוטע לרבים, וזה היפך שיטתם במקו"א. ויל"ע מדוע לא ניסו בירושלמי לתרץ שמשמעות הנוטע לרבים אינה בירושלים? וע"כ שהמושג הנוטע לרבים כוונתו בהכרח לנוטע בירושלים, ואילן שניטע בירושלים מוגדר כנטיעה לרבים אפילו כשנוטע במקום מגוריו שבירושלים ולצרכי עצמו, ונחשבת כנטיעה לרבים מאחר שהוא אינו בעלים על המקום.

אלא שיש להבין מדוע א"כ נקרא נוטע לרבים ולא נוטע ברה"ר לרבים, וכפי שהובא לעיל שלדעת רשב"א שבירושלמי [וי"ס שלכו"ע] ברה"ר לרבים פטור מערלה, ומ"ש נוטע בירושלים? וכן יש להבין בדברי הר"ש על המשנה שם שפירש עפ"י הירוש' הנ"ל: "הנוטע לרבים - כגון ברשות היחיד והוא של הרבה בני אדם כגון בירושלים". וצריך להבין לשונו שהרי זה תרתי דסתרי, מצד אחד הו' רשות היחיד, כלומר שאינו רשות לכל הציבור, ומאידך של הרבה בני אדם כגון בירושלים שלא נתחלקה, א"כ זו רשות הרבים?

עוד יש להבין אף שירושלים לא נתחלקה לשבטים, מ"מ מדוע לא יהיה בעה"ב שבירושלים כדן שוכר או שואל כל זמן שהוא במקום מגוריו, שהרי ברשות יושב שם, ואין רשות לאחרים להוציאו משם. וכשם ששוכר שנוטע אילן חייב בערלה, כך הדר בירושלים?

ובפרט קשה שבתחילת המשנה בערלה נאמר שכשבאו בני"י לארץ ישראל ונטעו התחייבו בערלה אף לפני כיבוש וחלוקה, וכמבואר בירושלמי שם שהמשנה סוברת שאיסור ערלה התחיל מיד בבואם לארץ [וראה ברמב"ן בפר' ואתחנן לגבי הדין שכשנכנסו לארץ הותרו להם אפי' קדלי דחזירי, שכתב שהותר גם ערלה משו"כ, וצ"ל שכוונתו לאילנות שניטעו לאחר שנכנסו לארץ. ומ"מ נראה שם שהיתר זה היה רק בשבע שבשבו]. והנה דין זה מובא במשנה ללא חולק. ויל"ע לר' יהודה שסובר שנוטע לרבים פטור, א"כ כ"ש שיהיה פטור כשנכנסו לארץ ועדיין לא קיבלו את חלקם, שבמקום הזמני שישבו שם הרי זה כנוטע לרבים, שהרי ישיבתו שם ארעית ואינו בעלים על המקום כלל, ולאחר שתיגמר החלוקה הוא יעבור לנחלתו, ושם ינחלו אחרים, ואעפ"כ חייב, ולא מצינו שר' יהודה חולק ע"ו. מדוע? ובפרט לפי הירושלמי שהנוטע לרבים הוא הנוטע בירושלים, וכי הבעלות של הנכנסים לארץ על הקרקע הזמנית חזקה יותר מהבעלות של בעה"ב שבירושלים?

ועוד יש להקשות שבגמ' בב"ק פב: מובאים עשרה דברים שנאמרו בירושלים, ואחד הוא שאין הבית נחלט בה, ומבארת הגמ' משום שירוש' לא נתחלקה לשבטים, ע"ש. ולכאורה מבואר שיש בעה"ב שהוא זה שמוכר את הבית, אלא שלא נחלט? וכן מהתוספ' במע"ש פ"א ומובאת בגמ' ביומא יב. שכתבה שאין משכירים בתים בירושלים [וכפי שיתבאר להלן], אם כ' שלא משכירים, כנראה שיש מי שיכול היה להשכיר, והיינו שיש מאן דהו הנקרא בעה"ב או דיר, שהיתה הו"א שישכיר, וקמ"ל שלא [ועיין בזה בס' עיר הקדש והמקדש ח"ג פ"י שהאריך בזה, ומוכיח מכ"מ שהיו מכירות בתים וכדו']?

ב. עוד דין שטעון ביאור בענין זה. במשנה במע"ש פ"ג מ"ו נאמר: "פירות שנגמרה מלאכתן ועברו בתוך ירושלים יחזור מעשר שני שלהם ויאכל בירושלים". פירוש – הדין שפירות של מע"ש כל זמן שלא הגיעו לירושלים ניתן לפדותם ולהעלות את הדמים לירושלים ושם לקנות דברי מאכל בדמי מע"ש. אבל משנכנסו לירושלים אי אפשר לפדות את הפירות, ואף לא לחזור ולהוציא אותם ולפדותם בחוץ, אלא מחיצות ירושלים קלטו את הפירות והם עצמם נאכלים בקדושת מע"ש, ללא אפשרות לפדיון. ומוסיפה המשנה שה"ה פירות טבל שעדיין לא הופרשו מהם תרו"מ, אם נכנסו לירושלים לאחר שנגמרה מלאכתן מחיצות ירושלים קולטות, והמע"ש שיופרש מהם אינו יכול להיפדות, אלא יש לאוכלו בירושלים כדן. ובירושלמי שם ה"ג מובא: "רשב"ל אמר זאת אומרת ירושלים עשו אותה כחצר בית שמירה [פירוש – חצר המשתמרת], מה חצר בית שמירה טובלת אף זו טובלת. אמר ר' יונה בדין הוא שאפילו בתים ששם לא יטבילו, שחן של כל ישראל, וכו'. פירוש – הדין הוא שאף פירות שנגמרה מלאכתן אינן טבל, ומותר לאוכלן ארעי עד שיראו פני הבית או חצירו, כמבואר במשנה במעשרות פ"ג ובסוגיית הגמ' בב"מ פח. – פח. ואמר ר"ל שממשנתנו שכתבה שמחיצות קולטות את הפירות שנגמרה מלאכתן אף שלא ראו פני הבית מוכח שכשנכנסים הפירות לירושלים דינם כנכנסו לבית, ואסורים אף באכילת ארעי. ור' יונה חולק ואומר שאפילו אם יכניסו הפירות לבתים שבירושלים אין הפירות נקבעים למעשר, ורק לענין שיחזור המע"ש עצמו

ויאכל בירושלים נאמר דין המשנה. וטעמו של ר' יונה הוא משום שירושלים לא נתחלקה לשבטים, ועל כן אף אם יכניס לביתו ולחצירו אין הפירות טבל, "שהם [הבתים] של כל ישראל", ואין זה נקרא חצירו וביתו כלל.

והנה ר' יונה ודאי סובר כמ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים, אלא שצ"ב בדעת רשב"ל, שהרי לדעתו כל שנכנס למחיצת ירושלים נקבע למעשר אף אם אינו חצר ובית, וא"כ אף אם סובר שנתחלקה לשבטים עדיין לא צריך להתחייב עד שיכנס לביתו? ונראה ליישב ולבאר שמקור הטעם שנקבע מעשר בראיית פני הבית דווקא הוא משום שאז הגיעו הפירות לגמר תכליתם, שהיא הסיבה לחיוב טבל, כמבואר במפרשים, ומכח זה סובר ר"ל שירושלים קובעת את הפירות משום ששם הוא מקום אכילת פירות מע"ש, וא"כ שם הוא גמר תכליתם מיד משנכנסו לעיר, וסגי בכך לטבול את הפירות כמו הכנסה לבית במקום אחר. ויכול גם ר"ל לסבור שירושלים לא נתחלקה ואעפ"כ הכנסה למחיצותיה קובעת לטבל.

ומ"מ בדעת ר' יונה צ"ב, מ"ט לא תועיל הכנסת הפירות ע"י בעה"ב לביתו ולחצירו, והרי גם שוכר או מי ששואל מקום ומכניס את פירותיו למקום זה ה"ז קובע למעשר, ומ"ש ביתו שבירושלים?

ג. כדי ליישב את הנ"ל, ולבאר את מעמדה של ירושלים למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים ראוי לעיין בסוגיית הגמ' בזה. בגמ' (ביומא יב. וכן בתענית כו.) מובאת מחלוקת התנאים האם ירושלים נתחלקה לשבטים או לא, וזה לשונה: "בבית ארץ אחוזתכם" – אחוזתכם מיטמא בנגעים ואין ירושלים מיטמא בנגעים. אמר ר' יהודה אני לא שמעתי אלא מקום המקדש בלבד... במאי קמיפלגי, ת"ק סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים, ור' יהודה סבר ירושלים נתחלקה לשבטים, ובפלוגתא דהני תנאי דתניא מה היה בחלקו של יהודה, הר הבית, הלשכות והעזרות. ומה היה בחלקו של בנימין – אולם והיכל ובית קדשי הקדשים. ורצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין, ובה מזבח בנוי, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה, שנאמר "חופף עליו כל היום", לפיכך זכה ונעשה אושפיזין לשכינה. והאי תנא סבר לא נתחלקה לשבטים, דתניא: אין משכירין בתים בירושלים **לפי שאינן שלהן** [ופירש"י – אין משכירין בעלי בתים את בתיהם לעולי רגלים אלא בחינם נותנים להם ונכנסין לתוכם], ראב"צ אומר אף לא מיטות [ופי' תוס' במגילה שם – דס"ל דכיון שהקרקע מקום המיטות, לא היה בידם להשכירם שכירות שלם...]. לפיכך עורות קדשים בעלי אושפיזין לוקחים אותן בזרוע. אמר אביי שמע מינה אורח ארעא למישבק איניש גולפא [קנקן חרס שהשתמש בו] ומשכא [עורות בהמה אם שחט] באושפיזיה. ע"כ.

מתבאר מהגמ' שלמ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים לא רק שמקום המקדש עצמו לא התחלק לשבטים אלא כל ירושלים לא נתחלקה, ולא היתה בעלות על דירות המגורים בירושלים, ואף אותם שבנו את ביתם בירושלים ונקראו בעלי הבתים שבירושלים לא היתה הדירה שלהם, ועל כן לא יכלו לקבל תשלום עבור השכירות, ולדעת ראב"צ לא יכלו לקבל שכירות אף על המיטות. ומדברי הגמ' נראה שהם לא יכלו לדרוש שכר עבור השימוש בעצם המבנה וקורת הגג. אמנם מאידך נראה ברור שיכלו לקבל תשלום עבור מצעים ושאר כלי תשמיש לשינה ולאכילה ולשהיה, וכדומה. וכן נראה מדברי התוספות הנ"ל שהוסיף: ומ"מ מחמת מטלטליהם היו נוטלין עורות הקדשים. אלא שיל"ע שמדברי התוס' הנ"ל נראה

שמחמת מטלטליהן לא היו נוטלים המארחים שכר אלא רק את הקנקנים והעורות הנ"ל, וכוונת הגמ' שהיו המארחים נוטלים בזרוע את הנ"ל משום שאורח ארעא להשאירם, והמארחים כפו את האורחים לנהוג כאורח ארעא, מפני שהיה מגיע להם שכר מטלטלים. אכן, לולי דבריהם היה ניתן לפרש שברור שהמארחים נטלו תשלום עבור מטלטליהם, כגון על מצעים ושאר כלים, ועל שירות שנתנו לאורחים, ובודאי שאין לזה קשר לדין ירושלים לא נתחלקה לשבטים, שהרי מחמת מטלטליהם ראוי לבקש שכר גמור, שהרי ודאי שאין הדייר הקבוע צריך לתת מצעים ושאר שירות לאורח. ומש"כ הגמ' שהמארחים היו לוקחים בזרוע את עורות הקדשים ולמד אביי שאורח ארעא כן הוא, הכוונה היא שגם אם לא היה שכר מטלטליו, כגון שהאורחים הביאו הכל משלהם, או ששילמו בנפרד את שכר המטלטליו, וכדומה, אעפ"כ לקחו המארחים את העורות, וע"י אמר אביי ש"מ אורח ארעא להשאיר, וכוונתו שאם לא היה כך אורח ארעא היה אסור לקחתם, משום שהיה זה שכר על הדירה, אלא שמאחר שאורח ארעא להשאירם, א"כ אין זה מתפרש כשכר שהרי אפילו באורח במקום אחר שמשלם תשלום מלא, עדיין אורח ארעא הוא להשאיר, וא"כ גם בירושלים אין זה שכר [וכך פי' הגר"י הילמן]. ולפי זה מבוארים היטב דברי אביי שבא לפרש מ"ט אין זה מוגדר כשכר, ושמע מינה מדלא מייחו חכמים בבעה"ב שעשו כן, מוכח דאורח ארעא כן הוא.

ומ"מ שכר דירה ולינה ברור שלא יכלו המארחים ליטול. יתירה מכך, נראה שבעלי הבתים לא היו רשאים למנוע מהאורחים להתגורר בבתיים כשם שלא היו רשאים ליטול שכר, מאחר שאינו שלהם. וכן משמע לכאורה ברש"י בתענית שהובא לעיל שכפל בלשונו "בחינם נותנין להן ונכנסין לתוכן". ולענ"ד כוונתו שאין לדיירים רשות למנוע מהבאים להיכנס. ואמנם בודאי שאורח אינו יכול להיכנס לבית באופן שמפריע לתשמיש בני הבית, והם קודמים כמשתמשים ראשונים, ולכן נותנים להם רשות באופן שאין בכך כדי לבטל את שימוש בני הבית, ומ"מ זו זכותם של האורחים להשתמש במקום כשלא מפריע, ולכן בבתיים או בחדרים ריקים וכדו' הרי הם רשאים להיכנס.

לעומת זאת, מ"ד ירושלים נתחלקה לשבטים סובר שירושלים ניתנה לשבטי יהודה ובנימין, יהודה בדרום ירושלים, ובנימין בצפונה, כאשר הגבול מפורט בספר יהושע (פט"ו פס' ח) לגבי גבול שבט יהודה: "ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסים מנגב היא ירושלים ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים צפונה". וראה בס' שופטים (פ"א פס' ה, כא) שגם בני יהודה וגם בני בנימין לא כבשו את חלקם שבירושלים [לצערינו אין כאן המקום להרחיב בטעמים לכך]. ובגמ' שם מבואר שהגבול בין יהודה לבנימין עבר בתוך המקדש, צמוד למזבח החיצון, כאשר חלקו המזרחי של בית המקדש, כולל רחבת הר הבית שממזרח וכן הלשכות והעזרות, היו בתחום יהודה, בעוד שהחלק המערבי שבו האולם וההיכל וקה"ק היה בחלק בנימין, ומזבח החיצון היה בחלק בנימין מלבד אמה בדרום מזרח המזבח שהיתה רצועה של יהודה, ומשום כך לא היה יסוד במקום זה, שהיא האמה שהיתה שייכת ליהודה, כמבואר בגמ' ביבחים נג: בדברי ר' אלעזר שלא היה שם אמה יסוד לפי שלא היתה בחלקו של טורף [וראה בתוס' זבחים נא: מש"כ בזה בסו"ד למ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים]. ולשיטה זו לכאורה גם המקדש עצמו נחלק לשבטים, כמבואר בברייתא הנ"ל [אלא שמבואר בגמ' שם שבית המקדש לא מיטמא בנגעים לכ"ע, וע"ש בגמ' שדנה אם הוא מדין

כל בתי כנסיות דכרכים שלא נקראים אחוזתכם אלא של רבים, או שהוא דין מיוחד במקדש, ובזה יש הבדל בין רש"י ביומא שם לדבריו בתענית שם, שביומא כ' שכשקנה דוד את גורן ארונה היבוסים שילם כל שבט חמישים שקל, וא"כ אינו אחוזתכם אלא של כלל ישראל, ובתענית כ' שפטורו הוא משום שהוא בית של קודש].

להלכה פסק הרמב"ם (בהל' בית הבחירה פ"ז הי"ד) כמ"ד ירושלים לא נתחלקה לשבטים, ועל כן שייכים כל הבתים והחצירות שם לכלל ישראל, וכאמור אי אפשר להשכיר או ליטול שכר. אדרבא, זכותו של כל אחד מישראל לבקש להתאכסן שם אם זה לא מעכב את שימושיהם של המשתמשים הנוכחיים.

ד. לפי זה מתבאר יותר דין הערלה באילנות שניטעו בירושלים, שמוגדרים כנטיעות ברה"י לצורך הכלל, דעכצ"ל שהגדרת רה"י ורה"ר בירושלים לענין זה היא האם יש לו רשות לנטוע שם לצורכו, ורה"י מוגדרת לענין זה כמקום שיש לו רשות לנטוע שם עץ כשם שיכול לגור שם ולהשתמש בחצירו לצורכו ולשימושו, אלא שמאחר שאין זו בעלתו הפרטית יכולים גם אחרים להשתמש שם וכן לאכול מפירות האילן, ושונה מרה"ר שאין לו רשות לנטוע עץ לצורכו. ומ"מ אין לו שום בעלות ממונית על העץ שניטע, ויכולים הרבים לאכול מפירותיו. וכן ביתו וחצירו שבירושלים אינם קנויים לו כלל, אלא שיש לו היתר גמור להשתמש במקום בכל השימושים הפרטיים שיש לבעלים, ומ"מ אינו יכול למנוע מאחרים לעשות כן, אלא אם כן הם מבטלים ממנו את שימושו הפרטי, שבזה הוא קודם מאחר שהוא לפנייהם, כשם שברה"ר בשימושים המותרים שם הקודם משתמש. לפיכך, רשות ביד העולים לירושלים לגור בביתו באופן שהוא אינו מפסיד את השימוש בו [לדוגמא, מסתבר שאם יש חדר פנוי בביתו יש להם זכות להשתמש בו, אך אין להם זכות לגור אתו באותו חדר, אף אם הוא חדר מרווח, באופן שמפריע לתשמישו הפרטיים], וכן לאכול מפירות האילן שנטע, שבזה לכאורה הוא לא קודם להם ואין נטיעתו מוגדרת כשימוש, וכל הקודם זוכה.

ובחזו"א ערלה סי' א סט"ו ביאר שהמושג הנוטע לרבים הוא שאומר שנתנו לרבים, ואין זה כהפקר, דבהפקר הקודם זוכה, משא"כ בדבר שהוא של רבים הוא מיוחד לרבים, כמו דרך הרבים וביהכ"נ של רבים. והרבים קונים באמירה, דזה בכלל צדקה, דרבים כעניים חשיבי, והטבת רבים היא מצוה, והוי בכלל "בפיך" (נדרים ז). והתנאים נחלקו האם נדרש מהפסוק שערלה חייבת דווקא במיוחד ליחיד, או גם לרבים כה"ג חייב בערלה. ולפי הירושלמי נטיעה בירושלים גם היא בהגדרה זו, אע"פ שבירושלים לא צריך שיאמר הנוטע שמוסר לרבים, ולא בפיו ובדעתו הדבר תלוי, אלא אדרבא כל מעמד ירושלים למ"ד לא נתחלקה לשבטים היא מקום העומד לצורך הרבים ולתשמישם.

והנה הקשה החזו"א שבדברי רשב"א המובאים בברייתא בירושלמי מבואר שחלוק הנוטע לרבים שחייב מהנוטע ברה"ר שפטור [בין אם רשב"א הוא בדעת ר"י ובין אם הוא שיטה נוספת], התינה כשמוסר אילן לרבים מ"מ הקרקע נשארת שלו ובכך חלוק מרה"ר, אבל הנוטע בירושלים הקרקע מסורה לרבים, ומ"ש מרה"ר? וע"כ מת' שברה"ר האילן עומד להיעקר שמקלקל את רשות הרבים, משא"כ בירושלים. ולפי דבריו הפטור ברה"ר הוא רק באופן שעומד להיעקר. וכן כ' החזו"א דינא בדיני ערלה [מודפס בסוף ערלה] אות לג: "הנוטע ברה"ר, בין לעצמו ועושה

בגזילה, בין שנטוע ברה"ר לרבים, חייב בערלה, וי"א דנוטע ברה"ר לרבים פטור. ונראה דהיינו בלא ניחא להו לרבים, ועומד להיעקר". אלא שתירוצו צ"ע שלא מוזכר [לא במשנה ובירושלמי ולא במפרשים ובפוסקים] לגבי אילן ברה"ר שמדובר בעומד להיעקר, אדרבא, בדר"כ בני רה"ר מתרצים בכך כשהוא לצרכם, אם אינו מפריע לשימושיהם. ובפרט קשה שגם באות לד כ' החזו"א לגבי אילן העולה מאליו שי"ס שברה"ר פטור [וכן הוא פשוטות משמעות הרמב"ם והטור, וראה בב"י ושו"ע במהדורא ישנה ובחדשה ובנו"כ ובביאור הגר"א. ואכ"מ], וגם שם כ' ונראה שדווקא בעומד להיעקר, ובזה ודאי קשה, שהרי בתוספתא, וכפי שנראה מהגר"א בביאורו על הירושלמי, חלוק דין נוטע ברה"ר שחייב מדיו עולה מאליו שפטור, ובזה איך אפשר לומר שמייירי בעומד להיעקר ומשו"ה עולה מאליו פטור, ואפ"ה כשנטעו חייב, והרי עומד להיעקר ומה נפ"מ כיצד ניטע?

ולענ"ד לולי דבריו נראה לבאר בפשוטות, דהנה הטעם לפטור בנטוע לרבים ברה"ר או בעולה מאליו מבואר (בגמ' פסחים כג.) שהוא מהילפותא מהפסוק "ונטעתם", ומתבאר שצריך נטיעה חשובה שמגדירה שמעשה הנטיעה הוא לצורך עץ מאכל, וכשנטוע ברה"ר לצורך רבים, וכן בעולה מאליו, חסר בחשיבות "ונטעתם", שלא נוטע ברשותו, ואין לו רשות ליטע שם [וגם לפי מה שפירש רש"י שם שאין דרך רבים לנטוע יש להוסיף שזה מהות החילוק. ודוק]. ולפי זה יש לפרש שכשנטוע לרבים ברשותו לא התמעט מ"ונטעתם", מאחר שיש חשיבות לנטיעה ברשותו אף שנטוע לרבים, ואפילו הנוטע בירושלים שונה מהנוטע ברה"ר, דברה"ר אין היתר ליחיד לנטוע, משא"כ בירושלים שכאמור מוכח בסוגיא [וכן מבואר בחזו"א] שמוותר לנטוע לרבים, ונוטע בחצר שמשתמש בה, חשיב שפיר ונטעתם. ולדברינו עולה שהנוטע ברה"ר לדעת הפוסקים, וכן העולה מאליו הוא אף אם אינו עומד להיעקר.

ומכל האמור מתבאר שאין דין הדר בירושלים כשוכר או כשואל שיש לו בעלות על המקום לזמו, משא"כ במגורים בירושלים שאין במגוריו שם אלא ככל משתמש ברה"ר, שבמה שקדם הוא ומשתמש בשימושים המותרים אין אחר יכול להוציאו, אך אין לו שום זכות ובעלות ממונית. ומיושב בזה מה ששאלנו במה גרע כל הדר בירושלים מכוחם של הבאים לארץ שהתחייבו נטיעותיהם בערלה אף קודם כיבוש וחלוקה, וצ"ל שאכן הבעלות של הנכנסים לארץ במקומם הזמני היא יותר בעלות מבעה"ב בירושלים, שהנכנסים לארץ כל זמן שלא חלקו היתה ישיבתם במקום שתפסו לעצמם כדין שוכר, שכל מקום שישבו שם היה שלהם עד גמר חלוקת הארץ, ועצים שניטעו שייכים להם כשהם שם, ואין אחר יכול להשתמש במקומם עד שיצאו משם, וכדין שוכר. ולפי זה מתבאר יותר שהבעלות בירושלים אינה אף כדין שוכר לזמן, אלא כבן רה"ר שקדם והשתמש.

על פי זה מבוארים דברי ר' יונה המובאים לעיל שאין הכנסת הפירות לבית בירושלים קובעת, ואינו כדין חצר המשתמרת בעיר אחרת, משום שבעה"ב שם אין דינו אפילו כשוכר בית, אלא כמשתמש בלבד, ואין זו הכנסה לבית.

ומה שמוכח שהיו נמכרים בתים בירושלים, כמובא לעיל, יש לומר שהמכירה היתה על העצים והאבנים, כלומר על החומר שבו נבנו הבתים, ואולי גם על זכות התפיסה והקדימה, אך בקרקע לא היה שום קנין לדייר [וראה בס' עיר הקדש והמקדש שם].

ה. תרומות ומעשרות בגדל בירושלים – לאור האמור לעיל היה מתבקש להיאמר שפירות שגדלו בירושלים יהיו פטורים מתרו"מ, שכן מאחר שאין לאף אחד בעלות על הקרקע והפירות, היה צ"ל פטור מתרו"מ כדיון שדה הפקר שפטורה מתרו"מ כדכתיב "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך" – יצא הפקר שידך וידו שוים (ירושלמי מעשרות פ"א ה"א. וראה ר"ש פאה פ"א ה"ו). וא"כ גם הגדל ירושלים ידך וידו שווים.

והנה הגאון רבי צבי פסח פרנק זצ"ל העיר שירושלים צ"ל להיות פטורה, אך מטעם אחר, וז"ל: "דכיון דאמרינן בשבע שכבשו ושבע שחילקו דלא נתחייבו בתרו"מ, ועיין רש"י כתובות כה. ד"ה ולא – דכתיב דגנך תבואת זרעך המיוחדת לך, וכע"ז פ"י בנדה מז. ד"ה ולא, וא"כ כיון דאמרינן דירושלים לא נתחלקה לשבטים, וכן פסק הרמב"ם, א"כ לא נתחייבה מעולם בחיוב תרו"מ, דלא היתה מיוחדת לאחד, ולא עדיפא מקודם שנתחלקה כל הארץ. ואין להקשות מהא דמעשרות פ"ב מ"ה דאמר ר' יהודה מעשה בגנת ורדים שהיתה בירושלים ולא הופרש ממנה תרו"מ לעולם והיינו משום שלא הוקבעה, עיי"ש, משמע מפורש דירושלים ג"כ מחוייבת, דזה פשוט דר"י לטעמיה דס"ל ביומא יב. דירושלים נתחלקה, והת"ק שם פליג עליה. והדבר צ"ע רב" (נדפס בכרם ציון ח"ד סי' ב, וכן בהר צבי על מס' כתובות כה.). ורבים מהת"ח שבדורו נו"נ בדבריו, וראה בהר צבי זרעים ח"א סי' טז, ובכרם ציון ח"ג תשי"ז בדברי הגרש"א יודלביץ שלכו"ע ירושלים חייבת בתרו"מ, והוכיח גם מדברי הרמב"ם (בהל' תרומות א, טו) שכ' שסוריא חייבת בתרו"מ מדרבנן כמו בירושלים שהיא דאורייתא. וע"ע בכרם ציון ח"ד תשכ"ג בדברי הגרמ"מ כשר, ובכרם ציון אוצר הל' אר"י תשכ"ה בדברי הגרא"י וולדנברג נדפס גם בציץ אליעזר). ולפי מה שהוכחנו לעיל שהיתה יותר בעלות על הקרקע בשנות כיבוש וחלוקה מאשר בירושלים כ"ש שקשה כדבריו שירושלים אינה דגנך המיוחד לך.

והנה המו"מ בדבריהם הוא מחמת שאינו דגנך המיוחד לך, אבל יל"ע מפני מה לא דנו מדין הפקר שנלמד מהפס' ובא הלוי, שהרי ידך וידו שווים בירושלים הן לגבי הקרקע שלא נתחלקה, והן לגבי הפירות שכ"א יכול ללקוט, וכדלעיל [ואינו דומה למי שנותן רשות לכולם ללקוט שאין פטור ובא הלוי, דהתם הוא בעלים, משא"כ בירושלים שבדאי שאין לו בעלות בקרקע אפילו כשוכר, וגם אין בעלות בפירות]. האם יש להוכיח מכך שהיתה בעלות על הפירות ירושלים?

גם בדרך אמונה בתרומות פ"א שם הביא בסתם את דברי המוכיחים משם שירוש' חייבת בתרו"מ, וקשה שהרי החזו"א ערלה א, טו כ' שנוטע לרבים הוא מיוחד לרבים וכדרך הרבים וביהכ"נ של רבים, ומיהו לא מקרי שותפים. ונדחק לבאר את ההבדל לגבי ערלה בין ירושלים לנוטע ברה"ר לצורך רבים, ונדחק שברה"ר עומד להיעקר. ובנוטע ברה"ר לצורך רבים האם יש הו"א שאין פטור ובא הלוי, וכהפקר?

ויש לומר שאין פטור מתרו"מ מחמת שידך וידו שוים אלא כאשר הלוי יכול ליכות כמו הישראל, וכהפקר, אבל במה שאין הלוי יכול ליכות לעצמו כשם שישראל לא יכול, בזה אין פטור זה, ובירושלים ובשאר רשות הרבים יחיד אינו יכול ליכות בקרקע. אלא שתירוץ זה אינו מיישב אלא על הבעלות בקרקע בירושלים, אבל לגבי הפירות שניתן ליכות בהם עדיין ילה"ק שיד הלויים והישראל שווים בזה. ומאחר שדין הפקר הוא גם בהפקר קמה ולא רק בהפקר את הקרקע, שבה הקושיא?

ושמא י"ל שבבעלות של הרבים אף שכ"א יכול לזכות בפירות, אולם אין לו זכיה כדין הפקר שיכול לזכות בכל הפירות אף אם אין לו שימוש בהם, ויכול גם למכור אותם או לעשות בהם כרצונו, משא"כ בבעלות של רבים זכותו להשתמש כפי צרכו, אבל אינו יכול לזכות בכל הפירות שלא לצורך כמו הפקר, [וכן אינו יכול לזכות בקרקע ולמנוע מהרבים ללקוט משם, וכפי שהבאנו לעיל בשם החזו"א בביאור גדר דרך הרבים ושאר רשות הרבים]. ודין הבעלות על הפירות קרוב לדין שותפות של כל הרבים, ומשום כך לא יהיה פטור ידך וידו שווים הנאמר בהפקר. וצע"ג.

לסיכום:

א. להלכה נקטו הפוסקים שירושלים לא נתחלקה לשבטים. לפיכך, לא היתה בעלות גמורה על הדירות בירושלים גם למי שבנה ודר בה בקביעות. וההשתמשות שלו היתה כעין חזקת תשמישים ותו לא. לפיכך לא יכול היה להשכיר את דירתו. אדרבא, כשהיה בביתו חדר פנוי באופן שאינו מפריע לשימושו של הדייר, אינו יכול למנוע מהעולים לירושלים להתגורר שם. אעפ"כ מסתבר שכשהאירוח מפריע לשימושו הפרטי בבית הדייר קודם.

ב. על כלי התשמיש לכאורה ניתן לבקש תשלום, אמנם מלשון התוס' משמע שתמורת כלי התשמיש נתנו עולי הרגלים רק את העורות והקנקנים.

ג. פירותיהם של האילנות שניטעו בירושלים היו עבור הרבים אף אם ניטעו בחצירו של הדייר, ודינם היה כדין רכוש הרבים, ולא כדין הפקר, ולכן ניתן היה להשתמש בפירות כפי הצורך, וכדין דבר שיש בו שותפות הרבים, אך נראה שאף אחד אינו יכול ללקוט שלא לצורך, ושונה דינו מאילן שבבעלות פרטית.

ד. **דין מצוות התלויות בארץ בירושלים** – אילנות שניטעו בירושלים להלכה חייבים בערלה אף שלא נתחלקה לשבטים, וכמבואר בגמ' בפסחים כג. שהתרבה מהפס' "ונטעתם".

ה. חיוב **טבל בראיית פני הבית** בירושלים – מחלוקת בירושלמי האם הכנסה לביתו שבירושלים קובעת למעשר. ולפי ר"ל הדבר לכאורה תלוי במחלוקת האם נתחלקה ירושלים לשבטים, וא"כ לדינא שלא נתחלקה לשבטים צ"ל שלא נטבלו הפירות אפילו כשהכניסם לביתו. אמנם לפי ר' יונה ירושלים קובעת אפילו כשלא הכניס לבית כלל, ואפילו אם אינו דר שם. וביארנו שהוא משום ששם הוא גמר תכלית הפירות, ולפי זה אפילו למ"ד ירושלים לא נתחלקה, מ"מ בכניסת הפירות לחצרות ירושלים נקבעו. אלא שמסתבר שדין זה אינו אלא בשעה שהיה מעשר שני נאכל בירושלים, שאז שייכת הסברא שירושלים היא גמר תכלית מלאכת הפרי, אך אם פירות מע"ש אינם נאכלות, כמו בזה"ז, דין ירושלים צ"ל כדין שאר א"י.

ו. חיוב תרו"מ בפירות שגדלו בירושלים – האחרונים דנו בחיוב תרו"מ בפירות שגדלו בירושלים מחמת שלמ"ד ירושלים לא נתחלקה אין זה דגנך המיוחד לך. ולהלכה נראה שדין ירושלים כדין כל א"י. ואע"פ שחיוב תרו"מ אינו אלא בפירות שאין יד הלוי שוה ליד בעה"ב, ונלמד מהפסוק "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך", ומשום כך הפקר פטור שכן ידך וידו שווים, אעפ"כ נראה שדעת הפוסקים שפירות ירושלים חייבים בתרו"מ, וכפי שהתבאר.